

Güncel Hemşirelik Çalışmaları VI

Editör

Fatma ETİ ASLAN

© Copyright 2023

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi AŞ'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN	Sayfa ve Kapak Tasarımı
978-625-399-389-4	Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı	Yayıncı Sertifika No
Güncel Hemşirelik Çalışmaları VI	47518
Editör	Baskı ve Cilt
Fatma ETİ ASLAN ORCID iD: 0000-0003-0965-1443	Vadi Matbaacılık
Yayın Koordinatörü	Bisac Code
Yasin DİLMEN	MED058000
	DOI
	10.37609/akya.2820

Kütüphane Kimlik Kartı

Güncel Hemşirelik Çalışmaları VI / editör : Fatma Eti Aslan.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2023.
197 s. : şekil, tablo. ; 160x235 mm.
Kaynakça ve İndeks var.
ISBN 9786253993894
1. Tıp--Hemşirelik.

UYARI

Bu üründe yer alan bilgiler sadece lisanslı tıbbi çalışanlar için kaynak olarak sunulmuştur. Herhangi bir konuda profesyonel tıbbi danışmanlık veya tıbbi tanı amacıyla kullanılmamalıdır. Akademisyen Kitabevi ve alıcı arasında herhangi bir şekilde doktor-hasta, terapist-hasta ve/veya başka bir sağlık sunum hizmeti ilişkisi oluşurmaz. Bu ürün profesyonel tıbbi kararların eşleniği veya yedeği değildir. Akademisyen Kitabevi ve bağlı şirketleri, yazarları, katılımcıları, partnerleri ve sponsorları ürün bilgilerine dayalı olarak yapılan bütün uygulamalardan doğan, insanlarda ve cihazlarda yaralanma ve/veya hasarlardan sorumlu değildir.

İlaçların veya başka kimyasalların reçete edildiği durumlarda, tavsiye edilen dozunu, ilacın uygulanacak süresi, yöntemi ve kontraendikasyonlarını belirlemek için, okuyucuya üretici tarafından her ilaca dair sunulan güncel ürün bilgisini kontrol etmesi tavsiye edilmektedir. Dozun ve hasta için en uygun tedavinin belirlenmesi, tedavi eden hekimin hastaya dair bilgi ve tecrübelerine dayanak oluşturması, hekimin kendi sorumluluğundadır.

Akademisyen Kitabevi, üçüncü bir taraf tarafından yapılan ürüne dair değişiklikler, tekrar paketlemeler ve özelleştirmelerden sorumlu değildir.

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi AŞ

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖN SÖZ

Akademisyen Yayınevi yöneticileri, yaklaşık 30 yıllık yayın tecrübesini, kendi tüzel kişiliklerine aktararak uzun zamandan beri, ticarî faaliyetlerini sürdürmektedir. Anılan süre içinde, başta sağlık ve sosyal bilimler, kültürel ve sanatsal konular dahil 2700’ü aşkın kitabı yayımlamanın gururu içindedir. Uluslararası yayınevi olmanın alt yapısını tamamlayan Akademisyen, Türkçe ve yabancı dillerde yayın yapmanın yanında, küresel bir marka yaratmanın peşindedir.

Bilimsel ve düşünsel çalışmaların kalıcı belgeleri sayılan kitaplar, bilgi kayıt ortamı olarak yüzlerce yılın tanıklarındır. Matbaanın icadıyla varoluşunu sağlam temellere oturtan kitabın geleceği, her ne kadar yeni buluşların yörüngesine taşınmış olsa da, daha uzun süre hayatımızda yer edineceği muhakkaktır.

Akademisyen Yayınevi, kendi adını taşıyan **“Bilimsel Araştırmalar Kitabı”** serisiyle Türkçe ve İngilizce olarak, uluslararası nitelik ve nicelikte, kitap yayımlama sürecini başlatmış bulunmaktadır. Her yıl mart ve eylül aylarında gerçekleşecek olan yayımlama süreci, tematik alt başlıklarla devam edecektir. Bu süreci destekleyen tüm hocalarımıza ve arka planda yer alan herkese teşekkür borçluyuz.

Akademisyen Yayınevi A.Ş.

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1	Acil Serviste Hasta Güvenliği ve Acil Hemşirelerinin Rolü 1	<i>Azize AYDEMİR</i>
Bölüm 2	Depremzedelerde Bakım Bağımlılığı ile Umutsuzluk Düzeylerini Etkileyen Faktörler.....27	<i>Cemal ÖZALP</i> <i>Mustafa DURMUŞ</i>
Bölüm 3	Evde Sağlık Hizmetlerinde Yeni Bir Çağ: Metaverse41	<i>Suzan GÜVEN</i> <i>Fatma Eti ASLAN</i>
Bölüm 4	Hemşirelik Sürecinde Kritik Bir Basamak: Tanılama53	<i>Emine KOL</i>
Bölüm 5	Hemşirelikte İnovasyon ve Patent Süreci67	<i>Ayşegül KOCADERELİ</i> <i>Yeşim ATEŞ</i> <i>Murat IHLAMUR</i>
Bölüm 6	Kadın Sağlığı Hemşireliğinde Kanıt Temelli Yaklaşımında Hayvan Deneylerinin Önemi75	<i>Özlem GÜNER</i>
Bölüm 7	Jinekolojik Kanserler ve Cinsel Sağlık.....97	<i>Meryem VURAL ŞAHİN</i> <i>Meltem UĞURLU</i>
Bölüm 8	Pandemi Sonrası Halk Sağlığı 117	<i>Sevim ÇELİK</i> <i>Sibel ALTINTAŞ</i>
Bölüm 9	Parapleji (Omurilik Yaralanması) ve Bakım Rolü139	<i>Cemal ÖZALP</i>
Bölüm 10	Serviks Kanseri ve Korunma Süreçleri..... 147	<i>Fatma Nisan AKÇAY</i> <i>Meltem UĞURLU</i>
Bölüm 11	Hemşirelik Öğrencilerinin COVID-19'a İlişkin Algıları ve Zihinsel İmajları 165	<i>Ebru SÖNMEZ SARI</i> <i>Gülşah SEZEN VEKLİ</i> <i>Belkız KIZILTAN</i>

YAZARLAR

Dr. Öğr. Üyesi Sibel ALTINTAŞ

Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği AD

Uzm.Ebe Fatma Nisan AKÇAY

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık
Bilimleri Enstitüsü, Ebelik AD

Prof. Dr. Fatma Eti ASLAN

Bahçeşehir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Hemşirelik Bölümü

Öğr. Gör. Yeşim ATEŞ

Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Azize AYDEMİR

Giresun Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Prof. Dr. Sevim ÇELİK

Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği AD

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DURMUŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Gerontoloji AD

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÜNER

Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Öğr. Gör. Suzan GÜVEN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakültesi Hemşirelik Bölümü

Öğr. Gör. Murat IHLAMUR

Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Belkız KIZILTAN

Avrasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik Bölümü

Öğr. Gör. Ayşegül KOCADERELİ

Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu

Doç. Dr. Emine KOL

Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi
Hemşirelik Esasları AD

Öğr. Gör. Cemal ÖZALP

Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt Meslek
Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Ebru SÖNMEZ SARI

Bayburt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Hemşirelik Bölümü

Uzm. Ebe Meryem VURAL ŞAHİN

Gülhane Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ebelik
AD

Doç. Dr. Meltem UĞURLU

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık
Bilimleri Fakültesi, Ebelik AD

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah SEZEN VEKLİ

Yozgat Bozok Üniversitesi

Bölüm 1

ACİL SERVİSTE HASTA GÜVENLİĞİ VE ACİL HEMŞİRELERİNİN ROLÜ

Azize AYDEMİR¹

GİRİŞ

Son yıllarda sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyaç sağlık kurumlarında hasta güvenliğinin önemini arttırmıştır. Hasta haklarının temelinde bireylerin güvenli bir ortamda sağlık hizmeti almaları yer almaktadır. Kaliteli ve nitelikli sağlık hizmeti sunumunun ön koşulu ve vazgeçilmez göstergesi hasta güvenliğidir. Hasta güvenliği, sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında bireylerin maruz kalacağı olası istenmeyen olayların önlenmesi amacıyla sağlık bakım sistemi ve sağlık bakım çalışanları tarafından alınan önlemlerin tamamını kapsar (1).

Hasta güvenliği hasta/sağlıklı bireyi, yakınlarını, çalışanları fiziksel ve mental olarak olumlu etkileyecek bir ortam yaratarak ve bireyleri istenmeyen durumlardan, yaralanma ve sakat kalma risklerinden koruyarak, tıbbi hata olasılığını ortadan kaldırarak sağlar. Sağlık hizmeti sunulan tüm alanlarda istenmeyen olaylarla karşılaşma olasılığı yüksektir. İlaçların yanlış uygulanması, hastane enfeksiyonları, hatalı kimliklendirme, düşmeler, gecikmiş tedaviler, hatalı transfüzyon uygulamaları, yanlış taraf cerrahileri, cerrahi yaralanmalar, önlenemez intiharlar, yanıklar ve basınç yaraları gibi birçok durum sağlık kurumlarında hasta güvenliğini tehdit eder. Tıbbi hata olasılığını en aza indirmek için sağlık profesyonelleri arasında güçlü bir hasta güvenliği kültürü yaratılmalıdır. Sağlık kurumlarında sağlıklı/hasta bireyi zararlardan korumak için; hasta güvenliği liderliği, olay raporlama sistemleri, teknoloji ve çevre uyumlu hasta güvenliği eğitimleri, hasta güvenliği kültürünün yaygınlaştırılması gibi bazı kriterlerin karşılanmasının gereklidir (2).

Hasta güvenliği sağlamanın odağında sağlıklı/hasta bireyle uzun süre birlikte olan sağlık bakımını ve bireyi temsil etme sorumluluğunu üstlenen hemşireler yer almaktadır. Hemşirelik mesleğinin etik ilkeleri insan hakları, hasta güvenliği

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, azizeaydemir@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0002-4751-7088

SONUÇ

Sonuç olarak sağlık kurumlarında önlenebilir birçok istenmeyen durumun tekrarlanmasının önüne geçilmesi için hata raporlama işlemini teşvik edecek bazı stratejilere ihtiyaç vardır. Acil servis ortamı hasta güvenliğinin sağlanması için kritik ve zor alanlardan biridir. Bu kliniklerde çalışanlar için güçlü bir hasta güvenlik kültürünün oluşturulması güvenli sağlık bakım hizmet sunumunun önceliktir. Hasta güvenlik algısı güçlü profesyonellerin çalıştığı kliniklerde ancak hastanın zarar görmemesine odaklanmış bir çalışma kültüründen söz edilebilir. Dolayısıyla acil serviste hasta güvenliğinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalarda acil hemşirelerine önemli sorumluluklar verilmelidir. Ancak acil hemşireliği diğer uzmanlık alanlarından çok farklıdır, spesifik eğitim-öğretim programına ve program çıktılarına sahiptir. Sağlıkta kaliteli ve güvenli hizmet sunumu için ileriye dönük düzenlemelerde acil hemşirelik uzmanlarından hemşire adaylarının lisans programlarında acil hemşireliği eğitimi almaları için eğitim programlarının güncellenmesi önemlidir. Böylece verilen acil bakım hizmeti daha standardize, güvenli ve kaliteli hale gelecektir.

KAYNAKÇA

1. Aydemir A. & Koç Z. Factors affecting patient safety culture and attitudes in emergency nurses. *East Mediterr Health J.* 2023;29(3): 195-204. <https://doi.org/10.26719/emhj.23.026>.
2. ECRI Healthcare Risk Control, 2009. (16/06/2023 tarihinde https://www.ecri.org/Documents/secure/Risk_Quality_Patient_Safety.pdf, 2014 adresinden ulaşılmıştır).
3. Lives SSS. Information and Action Tool Kit. Genewa: *ICN International Nurses Day*. 2006;53-56.
4. Aouicha W, Tlili MA, Sahli J, Dhiab MB, Chelbi S, Mtiraoui A, Latiri HS, Ajmi T, Zedini C, Rejeb MB, & Mallouli, M. Exploring patient safety culture in emergency departments: A Tunisian perspective. *International Emergency Nursing*. 2021;54, 100941. <https://doi.org/10.1016/j.ienj.2020.100941>
5. T.C. Resmi Gazete. Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik. Sayı: 27897, 6 Nisan 2011. (26/06/2023 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr> adresinden ulaşılmıştır).
6. Han JH, & Roh YS. Teamwork, psychological safety, and patient safety competency among emergency nurses. *International Emergency Nursing*, 2020;51:100892. <https://doi.org/10.1016/j.ienj.2020.100892>.
7. Balık H, Kaya H. Acil Servislerde Çalışan Hemşirelerin Hasta Güvenliğine İlişkin Tutumları. *İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi*, 2014; 1-27.
8. Klasco RS, Wolfe RE, Wong M, et al. Assessing the rates of error and adverse events in the ED. *The American journal of emergency medicine*. 2015; 33(12): 1786-9. <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2015.08.042>.

9. Hwang JI, & Ahn J. Teamwork and clinical error reporting among nurses in Korean hospitals. *Asian nursing research*. 2015;9(1), 14-20. <https://doi.org/10.1016/j.anr.2014.09.002>.
10. Camargo Jr CA, Tsai CL, Sullivan AF, et all. Safety climate and medical errors in 62 US emergency departments. *Annals of emergency medicine*. 2012;60(5):555-63. <https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2012.02.018>.
11. Calder LA, Forster A, Nelson M, et all. Adverse events among patients registered in high-acuity areas of the emergency department: a prospective cohort study. *Canadian Journal of Emergency Medicine*. 2010; 12(5): 421-30. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1481803500012574>.
12. Flowerdew L, Brown R, Vincent C, et all. Identifying nontechnical skills associated with safety in the emergency department: a scoping review of the literature. *Annals of emergency medicine*. 2012;59(5):386-94. <https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2011.11.021>.
13. Nielsen KJ, Pedersen AH, Rasmussen K, et all. Work-related stressors and occurrence of adverse events in an ED. *The American journal of emergency medicine*. 2013; 31(3): 504-8. <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2012.10.002>.
14. Robinson AR, Hohmann KB, Rifkin JI, et all. Physician and public opinions on quality of health care and the problem of medical errors. *Arc Intern Med*. 2002; 162(2186): 90. doi:10.1001/archinte.162.19.2186.
15. Stang AS, Wingert AS, Hartling L, et all. Adverse events related to emergency department care: a systematic review. *PloS one*. 2013;8(9): 74214. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0074214>
16. Kachalia A, Gandhi TK, Puopolo AL, et all. Missed and delayed diagnoses in the emergency department: a study of closed malpractice claims from 4 liability insurers. *Annals of emergency medicine*. 2007; 49(2): 196-205. <https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2006.06.035>.
17. Källberg AS, Ehrenberg A, Florin J, et all. Physicians' and nurses' perceptions of patient safety risks in the emergency department. *International emergency nursing*. 2017; 33, 14-19. <https://doi.org/10.1016/j.ienj.2017.01.002>.
18. Françolin L, Gabriel CS, Bernardes A, et all. Patient safety management from the perspective of nurses. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*. 2015; 49 (02): 0277-0283. <https://doi.org/10.1590/S0080-623420150000200013>.
19. Grover E, Porter JE, & Morphet J. An exploration of emergency nurses' perceptions, attitudes and experience of teamwork in the emergency department. *Australasian emergency nursing journal*. 2017; 20(2): 92-97. <https://doi.org/10.1016/j.aenj.2017.01.003>
20. Ricklin ME, Hess F, & Hautz WE. Patient safety culture in a university hospital emergency department in Switzerland—a survey study. *GMS journal for medical education*. 2019; 36(2). doi: 10.3205/zma001222
21. Durgun H, & Kaya H. The attitudes of emergency department nurses towards patient safety. *International emergency nursing*. 2018; 40: 29-32. <https://doi.org/10.1016/j.ienj.2017.11.001>
22. Sujan M. An organisation without a memory: A qualitative study of hospital staff perceptions on reporting and organisational learning for patient safety. *Reliability Engineering & System Safety*. 2015; 144: 45-52.

23. Yazıcı G, & Elbaş NÖ. Hemşirelerin hasta ve hemşire güvenliği açısından acil servislerin çalışma ortamına ilişkin görüşleri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*. 2017; 4(2): 69-80. DOI:10.5455/sad.13-1495141264
24. Filiz E, Bodur S. Hastanede Hasta Güvenliği Kültürü Algılamasının ve Sağlık Çalışanları ile Toplumun Hasta Güvenliği Hakkındaki Tutumunun Belirlenmesi. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, Yüksek Lisans Tezi, 2009; 1-15.
25. Taş Arslan F, Aldem M. Pediatri kliniklerinde çalışan hemşire ve ebelerin hasta güvenliğine yönelik uygulamaları. *TAF Prev Med Bull* 2014;13(3):209-216. DOI:10.5455/pmb 1-1361631090.
26. Eriksson J, Gellerstedt L, Hillerås P, & Craftman ÅG. Registered nurses' perceptions of safe care in overcrowded emergency departments. *Journal of clinical nursing*. 2018; 27(5-6):1061-67. <https://doi.org/10.1111/jocn.14143>.
27. Rigobello MCG, de Carvalho REFL, Guerreiro JM, Motta APG, Atila E, & Gimenes FRE. The perception of the patient safety climate by professionals of the emergency department. *International emergency nursing*. 2017;33, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.ienj.2017.03.003>.
28. Wears RL, Woloshynowych M, Brown R, & Vincent CA. Reflective analysis of safety research in the hospital accident & emergency departments. *Applied ergonomics*. 2010; 41(5):695-700. <https://doi.org/10.1016/j.apergo.2009.12.006>.
29. Jones A, Johnstone MJ, & Duke M. 'Hands-on'assessment: a useful strategy for improving patient safety in emergency departments. *Australasian Emergency Nursing Journal*. 2015;18(4):212-217. <https://doi.org/10.1016/j.aenj.2015.07.002>.
30. Chegini Z, Janati A, Afkhami M, Behjat M, & Shariful Islam SM. A comparative study on patient safety culture among emergency nurses in the public and private hospitals of Tabriz, Iran. *Nursing open*. 2020; 7(3):768-75. <https://doi.org/10.1002/nop2.449>.
31. Al-Mandhari A, Al-Zakwani I, Al-Kindi M, Tawilah J, Dorvlo AS, & Al-Adawi S. Patient safety culture assessment in Oman. *Oman Medical Journal*. 2014;29(4):264. <https://doi.org/10.5001/omj.2014.70>.
32. Çiftçi (Farmer) BM. Patient safety in the emergency department. *Emergency Medicine*. 2016; 48(9):396-404. DOI: 10.12788/emed.2016.0052.
33. Behzadifar M, Jahanpanah F, & Bragazzi NL. Patient safety culture assessment in Iran using the "Hospital survey on patient safety culture" tool: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Epidemiology and Global Health*. 2019;7:641-47. <https://doi.org/10.1016/j.cegh.2019.02.008>.
34. The Agency for Healthcare Research and Quality, User Comparative Database Report. 2016 (26/08/2023 tarihinde <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4765970/> adresinden ulaşılmıştır).
35. Mülayımoğlu A, Ayaz S. Halk Eğitim Merkezine Devam Eden Bireylerin Hasta Güvenliğine İlişkin Görüşleri ve Tıbbi Hatalarla İlgili Deneyimleri. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Programı, Ankara, Yüksek Lisans Tezi, 2012; 6-21.
36. 08 Mayıs 2014 Tarihli ve 28994 Sayılı Resmî Gazete 'Hasta Hakları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik' (16/07/2023 tarihinde <https://resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2014-05-08> adresinden ulaşılmıştır).

37. Oral T. Hekimin aydınlatma ve hastanın rızasını alma yükümü. *Ankara Barosu Dergisi*, 2011;(2):185-210. (16/07/2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/en/pub/abd/issue/33791/374209#article_cite adresinden ulaşılmıştır).
38. Weller J, Boyd M, & Cumin D. Teams, tribes and patient safety: overcoming barriers to effective teamwork in healthcare. *Postgraduate medical journal*. 2014;90(1061):149-54. <https://doi.org/10.1136/postgradmedj-2012-131168>.
39. Alfredsdottir H, Bjornsdottir K. Nursing and Patient Safety in the Operating Room, *JAN*, Original Research. 2007; 61(1): 29-37. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04462.x>.
40. Joint Commission International (JCI). Quality Management and Patient Safety. (16/07/2023 tarihinde <https://www.jointcommission.org/standards/national-patient-safety-goals/2023> adresinden ulaşılmıştır).
41. Kırşan M, Korhan EA, Şimşek S, Özçiftçi S, Ceylan B. Hemşirelik Uygulamalarında İlaç Hataları: Bir Sistemik Derleme. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri*. 2019;11(1):35-51 DOI:10.5336/nurses.2018-62052.
42. Aydemir A and Esenkaya D, "The Views of Nurses Working in Surgical Clinics and Surgical Intensive Care Units on Medication Administration Errors and Error Reporting", *International Journal of Health Services Research and Policy*. 2023; 8 (1): 3-16, doi:10.33457/ijhsrp.1193061.
43. Marznaki ZH, Pouy S, Salisu WJ, & Zeydi AE. Medication errors among Iranian emergency nurses: a systematic review. *Epidemiology and health*. 2020; 42, Article ID: e2020030, 7 pages doi: 10.4178/epih.e2020030.
44. Shitu Z, Aung MM, Tuan Kamauzaman TH, Ab Rahman AF. Prevalence and characteristics of medication errors at an emergency department of a teaching hospital in Malaysia. *BMC Health Serv Res*. 2020;20:56. <https://doi.org/10.1186/s12913-020-4921-4>.
45. Vazin A, Zamani Z, & Hatam N. Frequency of medication errors in an emergency department of a large teaching hospital in southern Iran. *Drug, healthcare and patient safety*. 2014;179-184. <http://dx.doi.org/10.2147/DHPS.S75223>.
46. T.C. Resmi Gazete. Kan ve Kan Ürünleri Kanunu. Sayı : 26510, 2 Mayıs 2007 (25.06.2023 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr> Adresinden ulaşılmıştır).
47. Gürbüz H, Zengin Y, Gündüz E, Durgun HM, Dursun R, İçer M, Orak M, Güloğlu C, & Çiçek H. Acil Serviste Yapılan Transfüzyon Komplikasyonlarının Değerlendirilmesi ve Etkileyen Faktörler. *Göbeklitepe Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2021;4(6):150-163. <https://www.gobeklitepejournal.com/index.php/pub/article/view/46>.
48. Ögce F. Kan Transfüzyonunda Hemşirenin Dikkat Etmesi Gereken Noktalar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*. 2008;24 (1): 101-112. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/835515>.
49. Joint Commission International (JCI). A Follow-Up Review of Wrong Site Surgery. 2001. (28.06.2023 tarihinde http://www.jointcommission.org/Nurses/nurse_staffing.htm. 2015. Adresinden ulaşılmıştır).
50. Çınarlı T, & Koç Z. Fear and risk of falling, activities of daily living, and quality of life: assessment when older adults receive emergency department care. *Nursing research*. 2017;66(4):330-335. DOI: 10.1097/NNR.0000000000000227.
51. Çapacı K. İnmede düşme ve kırıklar. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*. 2007; 53:7-10.

52. Tanrıkulu F, & Sarı D. Determining patients' risk of falling in the emergency department. *International Journal of Caring Sciences*, 2017;0(2):907-14.
53. Akça AH, & Keşaplı M. Acil serviste el yıkama alışkanlıkları ve ülkemizdeki sağlık politikalarının bu alışkanlık üzerine etkileri. *Van Tıp Derg.* 2016;23(2):176-82.
54. Artuvan Z, & Çetin H. Yoğun Bakımda, Kliniklerde Hastane Enfeksiyonlarının Önlenmesi ve El Hijyeni. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi.* 2019;23(3):180-184.
55. Türkiye Hastane Enfeksiyonları Surveyans Rehberi 2010 (20.07.2023 tarihinde <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici-hastaliklar>. adresinden ulaşılmıştır).
56. Özlük B. Farklı Kuşaktaki Hemşirelerin Tıbbi Hata Tutumları. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi.2020; 7(1):8-14. <https://doi.org/10.31125/hunhemshire.715027>.
57. Biftu BB, Dachew BA, Tiruneh BT, et all. Medication administration error reporting and associated factors among nurses working at the University of Gondar referral hospital, Northwest Ethiopia, 2015. *BMC nursing.* 2016;15(1):1-7. <https://doi.org/10.1186/s12912-016-0165-3>.
58. Karagözoğlu Ş, Meryem OTU, Coşkun G. Bir Araştırma ve Uygulama Hastanesinde İlaç Hatalarının Bildirimine Yönelik Hemşirelerin Düşünceleri ve İlaç Hatalarını Raporlama Alışkanlıkları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi.* 2019; 4(1): 26-39.
59. Özlü ZK, Eskici V, Aksoy D, et all. Cerrahi kliniklerde çalışan hemşirelerin ilaç uygulama hatalarına yönelik görüş ve deneyimlerinin belirlenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi.* 2015; 4(1): 83-104. DOI:10.1501/Asbd_0000000052.
60. Nourian M., Babaie M., Heidary F., et all. Barriers of medication administration error reporting in neonatal and neonatal intensive care units. *Journal of Patient Safety & Quality Improvement*, 2020;8(3):173-181. <https://dx.doi.org/10.22038/psj.2020.49860.1279>.

Bölüm 2

DEPREMZEDELERDE BAKIM BAĞIMLILIĞI İLE UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Cemal ÖZALP¹
Mustafa DURMUŞ²

GİRİŞ

Kahramanmaraş merkezli (Türkiye) depremler 6 Şubat 2023 tarihinde 11 ili büyük ölçüde etkiledi (1). Yaşanan depremde sonra 44.218 kişi hayatını kaybetti, 80.278 kişi yaralandı, 528.146 kişi güvenli olan bölgelere sevk edildi ve 1.971.589 depremzede kendi imkânıyla tahliye oldu (2). Depreminin etkilediği bölgenin büyüklüğü, hayatını kaybeden ve yaralı insan sayısı göz önüne alındığında bölgede yaşayan bireyleri oldukça büyük ölçüde etkilediği görülmektedir (3). Depremler, dünya üzerinde oldukça ciddi hasara sebep olan doğal afetler arasındadır. Şu anda, hiçbir teknoloji depremleri tam olarak tespit edemez. Bu sebeple, afet durumuna ilişkin zamanında, bilimsel yargılara varmak, bir deprem sonrası rahatlamada önemli bir rol oynayabileceği belirtilmektedir. Ölümün sayısını hızlı bir şekilde tahmin etmek ve deprem acil durum müdahale seviyesini belirlemek, karar vericilerin deprem yardım planını optimize etmek için bilimsel temelli eylemler gerçekleştirmesine yardımcı olabileceği bildirilmektedir (4). Bununla birlikte deprem gibi kaçınılmaz olaylar olan doğal afetler, bazen dünyanın çeşitli yerlerinde çeşitli toplulukların fiziksel ve ruhsal sağlığını tehdit etmektedir (5).

Hemşirelik bakımı, öz bakımlarının azaldığı ve bakım taleplerinin kişiyi giderek hemşirelik bakımına bağımlı hale getirdiği bir süreç olarak değerlendirilmektedir (6). Bakım bağımlılığı boyunca temel amaç, bireyin bakımına dahil olmayı sağlayarak bakım bağımlılığı düzeyini en aza düşürmektir (7). Bakım bağımlılığı; Öz bakım becerileri azalmış ve bakım talepleri onu belli bir düzeye kadar bağımlı hale getiren bir hastaya profesyonel destek verilmesi olarak tanımlanmaktadır.

¹ Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt Meslek Yüksekokulu, cemal.ozalp@alparslan.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-1666-902X

² Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji AD, saremyem01@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-7559-4187

çalışmanın amacı, bilgilerinin gizliliği hakkında bilgi verilerek onamları alındı. Araştırma Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun şekilde yürütüldü.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada bireylerin yakınlarından herhangi birinin kaybının ve herhangi bir kronik hastalıklarının olup olmadığının bilinmemesi, ayrıca depremden etkilenen 11 il olmasına rağmen iki ile ulaşılması araştırmanın sınırlılıkları içerisinde yer almaktadır.

KAYNAKLAR

1. Yılmaz, RC & Kocamaz, D. Yıkıcı deprem sonrası erken rehabilitatif müdahaleler ile sakatlık önlenbilir: Kahramanmaraş-Pazarcık depremi sonrası rehabilitasyon çalışanlarına mektup. Türkiye Aile Hekimliği ve Temel Bakım Dergisi; 2023;17(1):1-5.
2. T.C.AFADBaşkanlığı, <https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelendepremler-hk-28>, adresinden 30.04.2023 tarihinde erişildi.
3. Kılınc, G., Yıldız, E. ve Harmancı, P. Toplumsal travmatik olaylar ve aile ruh sağlığı. Türkiye Klinikleri; 2017; 3(2): 182-188.
4. Li, Y., Zhang, Z., Wang, W., Feng, X. Rapid Estimation of Earthquake Fatalities in Mainland China Based on Physical Simulation and Empirical Statistics-A Case Study of the 2021 Yangbi Earthquake. Int J Environ Res Public Health; 2022; 19(11): 6820. doi:10.3390/ijerph19116820
5. Heydarpour, B., Soroush, A., Saeidi, M., Komasi, S. The unsolved psychological consequences of earthquake aftershocks in Ker-manshah city, November 2017. Iran J Nurs Midwifery Res;2019; 24(1):81. doi:10.4103/ijnmr.IJNMR_45_18
6. Orem, D. E., Taylor, S. G., Renpenning, K. M. Nursing: Concepts of practice; 1995.
7. Kılıç, H.F., Cevheroğlu, S., Görgülü, R.S. Dahiliye ve cerrahi kliniklerinde yatan hastaların bakım bağımlılığı düzeylerinin belirlenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi;2017, 10: 22-28.
8. Tabali, M., Ostermann, T., Jeschke, E., Dassen, T., Heinze, C. Does the care dependency of nursing home residents influence their health-related quality of life?-A cross-sectional study. Health and quality of life outcomes; 2013; 11, 1-10.
9. Çevik, K, İsmet, E. Nöroşirurji kliniğinde yatan hastaların bağımlılık düzeylerinin hemşirelik bakım kalitesini algılamalarına etkisi. Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi; 2014; 22: 76-83. doi:10.17672/fnhd.37245.
10. Doe, M. J. Conceptual Foreknowings: an integrative review of hope. Nursing Science Quarterly; 2020; 33(1), 55-64. doi:10.1177/0894318419881805
11. Lohne, V. 'Hope as a lighthouse'A meta-synthesis on hope and hoping in different nursing contexts. Scandinavian Journal of Caring Sciences; 2022; 36(1): 36-48.
12. Valle, M., & Lohne, V. The significance of hope as experienced by the next of kin to critically ill patients in the intensive care unit. Scandinavian Journal of Caring Sciences; 2021; 35(2): 521-529.
13. Gallagher, M. W., & Lopez, S. J. Introduction to the science of hope. The Oxford handbook of hope; 2018; 3-7.

14. Griggs, S., Baker, H., Chiodo, L.M. Nursing student perceptions of hope in children: A qualitative descriptive study. *Nurs Forum*; 2019; 29;54(3):441-7. doi:10.1111/nuf.12352
15. Legg, A.M., Andrews S.E., Huynh, H., Ghane, A., Tabuenca, A., Sweeny, K. Patients' anxiety and hope: predictors and adherence intentions in an acute care context. *Health Expect*; 2015; 18(6): 3034-43. doi:10.1111/hex.12288
16. Kula, N. "İstenmedik ve beklenmedik olaylarla karşılaşan bireylere yönelik moral ve manevî desteğin önemi (Deprem Ve Bedensel Engellilik Örneği)". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*; 2006; 6 (3): 73-94.
17. Dhital, R., Shibanuma, A., Miyaguchi, M., Kiriya, J., & Jimba, M. Effect of psycho-social support by teachers on improving mental health and hope of adolescents in an earthquake-affected district in Nepal: A cluster randomized controlled trial. *PloS one*; 2019; 14(10), e0223046.
18. Kandemir, F. "Dindarlık ve umut ilişkisinin ruh sağlığı bağlamında incelenmesi". *Dergiabant*;2022; 541-558. doi:10.33931/dergiabant.1149795
19. Zhou, X., Wu, X., & Zhen, R. Self-esteem and hope mediate the relations between social support and post-traumatic stress disorder and growth in adolescents following the Ya'an earthquake. *Anxiety, stress, and coping*; 2018; 31(1), 32-45. doi:10.1080/10615806.2017.1374376
20. Tanaka, E., Tennichi, H., Kameoka, S., Kato, H. Long-term psychological recovery process and its associated factors among survivors of the Great Hanshin-Awaji Earthquake in Japan: a qualitative study. *BMJ open*;2019; 9(8): e030250.
21. Kondo, M., Takamura, A.Y. Earthquake, disaster nursing practices and challenges for Japanese nurses sent to Nepal. *Health Emergency Disaster Nurses*; 2020; 7(1):46-54. doi:10.24298/hedn.2018-0007
22. Zarea, K., Beiranvand, S., Sheini-Jaberi, P., Nikbakht-Nasrabadi, A. Disaster nursing in Iran: Challenges and opportunities. *Australas Emerg Nurs J*; 2014; 17(4):190-6. doi:10.1016/j.aenj.2014.05.006
23. Kararımak, Ö., Güloğlu, B. Deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde bağlanma modeline göre psikolojik sağlamlığın açıklanması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*; 2014; 43(2), 01-18
24. Bozkaya, D.N. İnsülin kullanan tip 2 diyabetli bireylerde diyabetli bireylerde diyabet belirtileri, öz yönetim ve bakım bağımlılığını etkileyen değişkenler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi*;2022; ANKARA
25. Koç, K. KOAH ve Diyabetes Mellitus hastalığına sahip bireylerin bakım bağımlılıklarının yaşam doyumlarının ve mutluluklarının karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi*; 2020; ERZURUM
26. Dijkstra, A., Buist, G., Dassen, T. Nursing-Care dependency. Development of an assessment scale for demented and mentally handicapped patients. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*;1996; 10(3): 137-143.
27. Kissel, E.J., Dassen, T., Kottner, J., Lohrmann, C. Psychometric testing of the modified care dependency scale for rehabilitation. *Clin Rehabil*;2010; 24(4): 363-372.
28. Durak, A. Beck umutsuzluk ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*; 1994; 9(31): 1-11.
29. Şevik, A. E. Deprem ve yaşlılık: Psikososyal bir bakış. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD) / Elderly Issues Research Journal (EIRJ)*;2023;16(1): 49-57.

30. Durgun, H., Duman, S., Şahin, K. Investigation of dependence Levels and perceptions of nursing care of inpatients in surgical and medical services. *Journal of Nursology*; 2020; 25: 31-35. doi: 10.54614/JANHS.2022.688251
31. Bilgin, Ö., Özdemir, D., Saçkan, F., Güney, İ. Nefroloji ve onkoloji kliniklerinde yatan hastaların bakım bağımlılığı düzeylerinin belirlenmesi, *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*; 2020;1(2), 14-23.
32. Özbudak, E., Oksay Şahin, A. Hastanede yatan yaşlı bireylerin bakım bağımlılıkları, hemşirelik bakımı ile ilgili değerlendirmeleri ve bu durumlar arasındaki ilişki. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi; 2020; 9 (1), 307-322. doi: 10.33715/inonusaglik.835942.
33. Salık, S., Çıtlık Sarıtaş S. Determination of quality of life and hopelessness levels in patients with heart failure. *Turkish Journal of Cardiovascular Nursing*; 2022; 12(29):173-182. doi:10.5543/khd.2021.51523
34. Koç, A. Devlet hastanesinde yatan hastaların hemşirelik bakımını algıları ve ilişkili faktörler. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*;2020; 3 (2), 31-41.
35. Kılınç, G., Yıldız, E. ve Kavak, F. Kalp yetersizliği hastalarında sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve umutsuzluk arasındaki ilişki. *Journal of Cardiovascular Nursing*; 2016; 7(13):114-26.
36. Çalışkan, B. B. Hematoloji hastalarının depresyon, umutsuzluk ve yaşam kalitelerinin değerlendirilmesi. *Journal of Medical Sciences*;2018; 25-40.
37. Erşan, E.E., Kelleci, M., Baysal, B. Kalp hastalarında psikososyal uyum, depresyon, anksiyete ve stres düzeylerine bir bakış. *Klinik Psikiyatri*; 2013; 16:214-24.

Bölüm 3

EVDE SAĞLIK HİZMETLERİNDE YENİ BİR ÇAĞ: METAVERSE

Suzan GÜVEN¹
Fatma Eti ASLAN²

GİRİŞ

Dünya genelinde salgınların, kronik hastalıkların, yaşlı nüfusun artmasıyla ve küresel ısınmayla birlikte insan sağlığı için yeni tehditler ortaya çıkmaktadır. Bu durum hasta bakım gereksinimlerini daha karmaşık hale getirmektedir. Bakımdaki sorunların çözümüne yönelik arayışlar dijital araçların ve sistemlerin sağlık alanında kullanılmasına yol açmıştır. Hasta güvenliğinin sağlanması, bakımın iyileştirilmesi ve maliyetlerin azaltılması amacıyla sağlık hizmetlerinde teknoloji kullanımı yaygın hale gelmiştir (1). Sağlık alanındaki yeniliklerden biri olan dijital sağlık sistemleri evde bakım hizmetlerinin de önemli bir parçası haline gelmiştir. Teknoloji ve tıp alanlarındaki ilerlemeler ile sağlık hizmetlerinin birçoğu evde verilmeye başlanmış bu durum evde sağlık hizmetlerine verilen önemi arttırmıştır. Bu ilerlemeler inovatif, ulaşımı kolay, sürdürülebilir, etkin maliyetli uygulamaların kullanılmasına olan talebi arttırmıştır. Özellikle pandemiden önce %43 olan tele-sağlık hizmetleri 2020’ de pandemi ile %95’e ulaşmıştır (2,3).

Ülkemizde yaşlı nüfusun artması, kanser ve kronik hastalıkların daha sık görülmesi evde bakım hizmetlerinde teknoloji kullanımı ihtiyacına neden olmuştur. Bazı özel kuruluşlar kronik hastalığı olan bireylerin takiplerini tele-sağlık ve tele-bakım uygulamalarıyla takip etmeye başlamıştır. Bunlar arasında kan glikoz takibi, kilo takibi, kan basıncı ölçümü ve düşme riskine karşı uzaktan izlem uygulamaları yer almaktadır (4). Evde sağlık hizmetlerinde teknoloji kullanımı, hasta memnuniyetini arttırmakta, bakımda sürekliliği sağlamakta ve bakım kalitesini arttırmasıyla hastane maliyetlerini azaltmaktadır. Aynı zamanda hastanın kendi bakımına katılması sağlanarak durumundaki değişiklikler erken

¹ Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, suzanguven@yyu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-8015-7870

² Prof. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik, fatmaetiaslan@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-0965-1443

sağlanmaktadır (28). Palyatif bakımda da sanal gerçeklik kullanımının avantajları vardır. Bilişsel bozukluk yaşayan yaşlı bireylerin sanal gerçeklik deneyimlerinden fayda gördüğü, yaşlı bireylerin sanal gerçeklik deneyimini iyi tolere ettiği, çoğu katılımcının olumlu duygular sergilediği görülmüştür (28). Palyatif hastaları gibi kanser hastaları da sık izlem gerektirmektedir. Sanal gerçeklik uygulamaları bu hastaların klinik ziyaretlerini azaltabilir. Ayrıca bu durum bağıışıklığı zayıf olan bu hastaların nazokomiyal enfeksiyonlarını da azaltabilir (38). Metaverse kanser bakımında bilişsel değerlendirme ve rehabilitasyonda, ilaç etkileşimlerinin dijital değerlendirilmesinde ve sanal gerçeklik terapileri gibi birçok uygulamaya sahiptir (39).

SONUÇ

Sağlıkta teknoloji kullanımının artmasıyla birlikte metaverse yeni bir çağ olarak sağlık hizmetlerinde yer almaya başlamıştır. Teşhis, tedavi ve rehabilitasyonda kullanımı özellikle evde sağlık hizmeti alan bireyler için umut vadetmektedir. Evde bakım alan hastaların çoğunu yaşlılar, engelliler, kanser hastaları, palyatif bakım hastaları ve hareket kısıtlılığı olan hastalar oluşturmaktadır. Bu hasta grubu için sağlık hizmetlerine ulaşmak oldukça güçtür. Bu durum hastaları hareketsiz bir yaşama zorlamakta dolayısıyla bu hasta grubu sosyalleşmemektedir. Sedanter bir yaşam süren hastalar için hem yeni bir sosyalleşme alanı oluşturan metaverse, hareket kısıtlılığı olan hastalar için de fiziksel ve psikolojik rehabilitasyonun sağlanabileceği yeni bir platformdur. Bu platformda sağlık hizmeti alacak grubu çocuklar, yaşlılar, kanser hastaları, palyatif bakım hastaları, ortopedik rehabilitasyon hastaları, Parkinson, Alzheimer, serebral palsi hastaları oluşturmaktadır. Metaverse uygulamalarıyla hastaların tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine ulaşmaları kolaylaşmaktadır. Metaverse ile sağlık hizmetlerinde maliyetlerin azalacağı, tedavi etkinliğinin, hasta memnuniyetinin ve yaşam kalitesinin artacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Şimşek P. Karaismailoğlu, D. Sağlık Hizmetlerinde Dijital Teknolojilerin Kullanımı ve Hasta Güvenliği. 2. Uluslararası İnovatif Hemşirelik Kongresi – 1. İnovatif Hemşirelik Öğrencileri Sempozyumu; 2020; p.58-62.
2. Thomason J. Meta Health-How will the Metaverse Change Health Care? *Journal of Metaverse*; 2021;1(1):13-16.
3. Filiz M. Metaverse and a swot analysis of Turkish health system. *Turkish Research Journal of Academic Social Science*; 2022; 5(1): 61-68.
4. Bulut ÖÜ, Kaplan S, Şahin S. Jinekolojik Kanserde Evde Bakım ve Teknoloji Kullanı-

- m1. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*; 2020; 3(2): 193-201.
5. Merih YD, Ertürk N, Yemenici M, et al. Evde Sağlık Hizmetlerinde Teknoloji Kullanımı. *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi*; 2021;4(3): 76-89.
6. Demirci Ş. Sağlık Hizmetlerinde Sanal Gerçeklik Teknolojileri. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*; 2018; 6(1): 35-46.
7. Ardıç C. Evde Sağlık Hizmetleri Eğitiminde Simülasyona Dayalı Tıp Eğitiminin Rolü: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği. *Klinik Tıp Aile Hekimliği*; 2018; 10(5): 20-22.
8. Çetin B, Eroğlu, N. Hemşirelik bakımında teknolojinin yeri ve inovasyon. *Acta Medica Nicomedia*;2020; 3(3):120-126.
9. Mandal T, Sağır AB, Öztürk, MNA, et al. Metaverse: sanal dünyadan gerçek gizlilik ve güvenlik problemlerine. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*; 2022; 4(2): 100-106.
10. Ağaoğlu FO, İkinci LO, Tosun N. Metaverse ve Sağlık Hizmetleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*; 2022; 4(1): 95-102.
11. Damar M. Metaverse ve Eğitim Teknolojisi. Talan T (Ed). *Eğitimde Dijitalleşme ve Yeni Yaklaşımlar* içinde. İstanbul: Efe Akademi Yayınları; 2021. p. 169-192.
12. Gürcan Hİ. Sanal sağlık iletişimi: Sanal gerçeklik ve sağlık iletişiminde sanal uygulamalar; 2018; 126-140.
13. Garavand A, & Aslani N. Metaverse phenomenon and its impact on health: A scoping review. *Informatics in Medicine Unlocked*; 2022; 32, 101029.
14. Petrigna, L, & Musumeci G. The metaverse: A new challenge for the healthcare system: A scoping review. *Journal of functional morphology and kinesiology*;2022; 7(3): 63.
15. Özdağ Ş, İnkaya BV. Kanser Hastalarının Ağrı ve Kaygı Yönetiminde Sanal Gerçeklik Teknolojisi Kullanımı. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*;2021; 4(2): 44-51.
16. Yılmaz F, Mete AH, Türkön BF, et al. Sağlık Hizmetlerinin Geleceğinde Metaverse Ekosistemi ve Teknolojileri: Uygulamalar, Fırsatlar ve Zorluklar. *Eurasian Journal of Health Technology Assessment*;2022; 6(1): 1-22.
17. Usmani SS, Sharath M, Mehendale M. Future of mental health in the metaverse. *General Psychiatry*; 2022; 35(4):1-6. e100825. doi:10.1136/gpsych-2022-100825
18. Chengoden, R, Victor N, Huynh-The T, et al. Metaverse for Healthcare: A Survey on Potential Applications, Challenges and Future Directions, *IEEEAccess*; 2016; (4):1-26. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2209.04160>
19. Lee CW. Application of Metaverse Service to Healthcare Industry: A Strategic Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*; 2022; 19(20): 1-14. <https://doi.org/10.3390/ijerph192013038>.
20. Uysal B, Semiz T. Sağlıkta Yeni Bir Çağ: Metaverse. *Gevher Nesibe Journal Of Medical And Health Sciences*; 2022; 7(18): 93-102.
21. Akalın B, Veranyurt Ü. Sağlık 4. O ve Sağlıkta Yapay Zekâ. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*; 2022; 4(1): 57-64.
22. Lyen K. *Will the Metaverse Change Healthcare?* (10.01.2023 tarihinde <https://www.sma.org.sg/news/2022/November/Will-the-Metaverse-Change-Healthcare> adresinden ulaşılmıştır).
23. Özkan F, Zincir H. Serebral Palsili Çocukların Rehabilitasyonunda Sanal Gerçeklik

- Tedavisi: Sistematik Derleme. *Sağlık Bilimleri Dergisi*; 2017; 26(2): 181-188.
24. Bevilacqua R, Maranesi E, Riccardi GR, et al. Non-immersive virtual reality for rehabilitation of the older people: a systematic review into efficacy and effectiveness. *Journal of clinical medicine*; 2019; 8(11):1-15.
 25. Liu Z, Ren L, Xiao C, et al. Virtual reality aided therapy towards health 4.0: a two-decade bibliometric analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*; 2022; 19(3): 1-26.
 26. Temizkan E, Çağlar GE. Geriatrik Bireylerde Fonksiyonel Bağımsızlığa Sanal Gerçeklik Temelli Denge Eğitiminin Etkileri: 1 Aylık Takip Çalışması. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*; 2020; 8(2): 137-146.
 27. Lai YJ, Hou KC, Chang, KM. Metaverse May Improve Long-Term Health Care Outcomes In Taiwan. *International Multilingual Journal of Science and Technology*; 2022; 7(4). 4787-4793.
 28. Eckhoff D, Ng R, Cassinelli, A. Virtual Reality Therapy for the Psychological Well-being of Palliative Care Patients in Hong Kong. In *2022 IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality Adjunct (ISMAR-Adjunct)*; 2022. p. 1-5. IEEE.
 29. Özalp G, Ayar D, Özdemir EZ, et al. Effects of virtual reality on pain, fear and anxiety during blood draw in children aged 5–12 years old: A randomised controlled study. *Journal of clinical nursing*; 2020; 29(7-8): 1151-1161.
 30. Yaz ŞB, Yılmaz HB. Pediatrik hastalara yönelik tıbbi işlemlerde sanal gerçeklik kullanımının etkileri: Literatür incelemesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*; 2021; 10(1): 138-143.
 31. Öztürk Ö, Feyzioğlu, Ö. Sanal Gerçeklik Teknolojileri ve Kronik Ağrı. *Genel ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi*; 2020; 3(2). 211-216.
 32. İldiz MK, Ağce ZB. Tam Katılımlı Sanal Gerçekliğin Rehabilitasyondaki Kullanımının İncelenmesi. *Atlas Üniversitesi Tıp ve Sağlık Bilimleri Dergisi*; 2022; 3: 19-29.
 33. Yiğit D, Sunagül, SB. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylerde Eğitim Ortamlarında Sanal Gerçeklik Uygulamalarının Kullanımı: Sistematik Alan yazın Taraması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*; 2016; 23: 215-249.
 34. Hoşgör H. Sağlık Alanında Sanal Gerçekliğin Kullanımı: Türkiye ve Dünyadan Örnekler. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*; 2022; 2(3): 647-660.
 35. Zhou H, Gao JY, Chen Y. The paradigm and future value of the metaverse for the intervention of cognitive decline. *Frontiers in public health*; 2022; 10.3389/fpubh.2022.1016680
 36. Muhla F, Clanché F, Duclos K, et al. Impact of using immersive virtual reality over time and steps in the Timed Up and Go test in elderly people. *Plos one*; 2020; 15(3):1-16. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0229594>.
 37. Berton A, Longo UG, Candela V, et al. Virtual reality, augmented reality, gamification, and telerehabilitation: psychological impact on orthopedic patients' rehabilitation. *Journal of Clinical Medicine*; 2020; 9(8): 1-13.
 38. Dağlı N. Application of metaverse and immersive technology in cancer care. *Advances in Human Biology*; 2023; 13(1): 157.
 39. Zeng Y, Zeng L, Zhang C, et al. The metaverse in cancer care: Applications and challenges. *Asia-Pacific Journal of Oncology Nursing*; 2022;(9). <https://doi.org/10.1016/j.apjon.2022.100111>.

Bölüm 4

HEMŞİRELİK SÜRECİNDE KRİTİK BİR BASAMAK: TANILAMA

Emine KOL¹

GİRİŞ

Bilindiği gibi “süreç” tüm disiplinlerde, hatta günlük yaşam olaylarında sıklıkla kullandığımız genel bir kavramdır. “Yaşam süreci” süreç için sıklıkla kullandığımız bir örnek olarak verilebilir. Süreç; olguların ya da olayların, belli bir taslağa uygun ve belli bir sonuca varacak biçimde düzenlenmesi, art arda sıralanması olarak tanımlanabilir. Kısaca süreç; bir şeyin yapılış, üretiliş biçimini oluşturan sürekli işlemler, eylemler dizisi olarak da tanımlanmaktadır. Süreç hemşireliğin en temel alanı olan “bakım” için kullanılıyor olsa da literatürde ve genel kullanımda “hemşirelik süreci” olarak adlandırılmakta ve kullanılmaktadır. Hasta bakım süreci; birey/ailenin sağlık durumunu, gerçek ya da olası sağlık sorunlarını / gereksinimlerini tanımlamak, tanımlanan gereksinimleri karşılamak için planlar yapmak ve planlanan girişimleri uygulamaktır. Bakım sürecinin özellikleri: 1) her bir aşamada elde edilen veriler bir sonraki aşama için girdi olur, 2) bakım süreci birey merkezlidir ve amaç birey/hasta problemine yöneliktir, 3) bakım süreci tıbbi süreç ile paraleldir, ancak ilgilenilen sorunlar farklıdır, 4) bakım sürecinin her aşamasında karar verme gereklidir, 5) bakım sürecinin temeli iletişimdir, 6) bakım süreci kritik düşünme becerisi gerektirir.

Bu bölümde süreç basamaklarından en kritik olan “Tanılama” sürecinde hemşirede olması gereken muhakeme becerisi ve tanısal sorgulama aşamaları örneklerle açıklanmıştır.

HEMŞİRELİK SÜRECİ

Modern hemşirelik bireyin tüm bakım ortamlarında, en iyi hemşirelik bakımını almasını sağlayacak şekilde, hemşirelik bakımını organize etme ve sağlamada sistematik yaklaşımı benimsemektedir. Bu yaklaşım hemşirelik sürecidir (1,2).

¹ Doç. Dr. , Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Hemşirelik Esasları AD ekol@akdeniz.edu.tr,
ORCID iD: 0000-0002-5124-6065

SONUÇ

Sonuç olarak hemşirelik süreci sadece teknik bir model olarak kullanılmaktan daha çok hasta/bireyi değerlendirmek, ipucu verileri yorumlayabilmek ve kritik edebilmek önemlidir. Bu nedenle klinik deneyim, bilgi ve muhakeme becerisi yüksek olan hemşireler hemşirelik sürecini iş yükü olarak değerlendirmek yerine bireyin sorunlarını görebilmek ve iyileştirmek amacı ile kullanmaktadırlar.

KAYNAKÇA

1. Aşar G, Ögünç AE. Hemşirelerin hasta bakımında kullandıkları hemşirelik süreci uygulamalarının değerlendirilmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2014; 17(4), 216-221.
2. Birol L. Hemşirelik Süreci: Hemşirelik Bakımında Sistemik Yaklaşım, 10. baskı. Dumat Ofset Matbaacılık Ltd.. Şti. İzmir, 2011.
3. ANA. American Nursing Association 2019. (16/06/2023 tarihinde <http://www.ana.org/> adresinden ulaşılmıştır).
4. Carpenito-Moyet LJ. Teaching nursing diagnosis to increase utilization after graduation. *International journal of nursing terminologies and classifications*, 2010; 21(3), 124-133.
5. Taylor C, Lillis C, Lemone P. Fundamentals of nursing: the art & science of nursing care, 4th ed. Philadelphia: Lippincott; 2001.
6. Gordon M. Nursing Diagnosis; Process and Application. Mosby Yearbook. 3rd ed. St. Louis; 1994, p 158-160.
7. Jensen S. Pocket Guide for Nursing Health Assessment: A Best Practice Approach. Lippincott Williams & Wilkins. 2010.
8. Karan MA. Bates Fizik Muayene ve Anamnez Alma Klavuzu. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 2015, 994 ISBN 9786053351436.
9. Jensen, S. Fundamentals of Nursing: Human, Health and Function. Çeviren: Uysal, N. ve Çakıroğlu, E. Hemşirelik Esasları İnsan Sağlığı ve Fonksiyonları. 7. Basım, Palme Yayınları, Ankara: 2015, s: 188-195.
10. Eti Aslan F. Sağlığın Değerlendirilmesi ve Klinik Karar Verme. 3. Baskı. Akademisyen Yayınevi. 2017.
11. Ralph, S. S. ve Taylor, C. M. (2005). Nursing Diagnosis Reference Manual. USA: Lippincott Williams & Wilkins. s. 731-732.

Bölüm 5

HEMŞİRELİKTE İNOVASYON VE PATENT SÜRECİ

Ayşegül KOCADERELİ¹

Yeşim ATEŞ²

Murat IHLAMUR³

GİRİŞ

İnovasyon, teknoloji ve bilimin ekonomik kazanç sağlayacak şekilde yenilenmesi, farklı olmak, icat yapmak şeklinde tanımlanabileceği gibi var olan bir ürün- hizmetin yeni, etkin ve özgün özellikler katılarak yeniden insanlığın hizmetine sunulması olarak da tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumunda yenileşim olarak ifade edilen inovasyon, değişen/gelişen koşullara ayak uydurabilmek için tüm ortamlarda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması olarak tanımlanmaktadır (1).

İnovasyon teknolojinin bilinçli bir şekilde sürdürülebilir yeni yaklaşımlar ve çalışma yolları ile geliştirilmesi sürecidir. Tüm alanlarda yeniliğin üretimi, kullanımı ve özümsemişi ile gerçekleştirilebilmektedir. İnovasyon hem bir hazırlık sürecini hem de bu süreç sonucunda ortaya çıkan neticeyi ifade etmektedir. Kurumların sunduğu hizmetlerin birbirine benzemesi, kurumların birbirleriyle rekabetini arttırmış ve varlıklarını sürdürebilmek için yenilikçi olmalarını zorunlu kılmıştır. Rekabet üstünlüğü için inovasyon bir belirleyicidir. Sağlık alanında da hızla gelişen teknoloji ile hastalıkların engellenmesi, sağlık çalışmalarının geliştirilmesi ve daha üst düzey hasta bakımı gibi yapılabilir sonuçlar için inovasyon ve inovatif bakış açısı gereklidir (2). Sağlık sistemlerindeki ilerlemenin temel kaynaklarından biri hemşirelikte yenilikçi düşünmedir. Sağlık sektörünün merkezinde yer alan hemşirelerin sunduğu hizmet karmaşık ve kapsamlıdır. Hizmet sunarken de verilen bakım ve uygulanan hizmetin uygunluğu/etkinliği sürekli gözden geçirilmelidir. Verilen bakımın kalitesini arttırmak, bakım maliyetlerini düşürmek ve hasta güvenliğini sağlamak için sağlık alanındaki inovasyon uygulamaları önemlidir (3).

¹ Öğr. Gör., Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, akocadereli@biruni.edu.tr, 0009-0009-3198-3488

² Öğr. Gör., Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, yates@biruni.edu.tr, 0000-0003-3710-5845

³ Öğr. Gör., Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, mihlamur@biruni.edu.tr, 0000-0002-0458-5638

uydurmak için inovatif çalışmalara hem eğitim alanında hem de uygulama alanında hız verilmelidir. Aksi takdirde çağın gerisinde kalarak dayatılan uygulamaları yapmak ve verilen tedavileri uygulamaktan daha ileriye gidilemeyecektir. Gelişen dünyada toplumumuza daha iyi, kaliteli, hızlı ve güvenilir hizmet sunmak için tüm hemşireleri araştırmacı ve inovatif olmaya teşvik etmeli ve hemşirelik mesleğinin çağdaş rolleri ile toplumdaki yeri ve öneminin vurgulanması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Avcı P. Sağlık Örgütlerinde İnovasyon. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; 2017;6(5): 24-36.
2. Bilgin R, Aydın F. Kültürel Bağlamda İnovasyon Ve Girişimciliği Etkiyen Faktörlere İlişkin Bir Genel Değerlendirme. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi; 2020;4(2): 1-30.
3. Dinç H, Doğan, E. Ebelikte ve Hemşirelikte İnovatif Düşünme ve Patent. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi; 2023;7(1): 58-64.
4. Dursun ÖO. İnovasyon Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. International Journal of Management and Administration; 2017;1(1): 12-17.
5. Kartal H, Kantek F. Hemşirelikte inovasyon örnekleri. Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi; 2018;5(1): 57-63.
6. Özbey H, Başdaş Ö. Hemşirelikte İnovasyon. ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi; 2018;5(1-2): 1-7.
7. Dil S, Uzun M, Aykanat B. Hemşirelik eğitiminde inovasyon. International Journal of Human Sciences; 2012;(9)2: 1217-1228.
8. Sevil Ü, Bozkurt DÖ. Hemşirelik ve İnovasyon. Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş. Yayınları; 2018.
9. Doğan Y, Alioğulları A, Yaşar Kocabey, et al. Hemşirelikte İnovasyon Kültürü Oluşturma; Bir Başarı Öyküsü. Zeynep Kamil Tıp Bülteni; 2019;50(3): 175-181.
10. Denat Y, Memiş S. Hemşirelik Eğitiminde Yaratıcılığı Geliştirme. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi; 2006;22(1): 245-252.

Bölüm 6

KADIN SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİNDE KANIT TEMELLİ YAKLAŞIMDA HAYVAN DENEYLERİNİN ÖNEMİ

Özlem GÜNER¹

GİRİŞ

Sağlık bakımının doğasında belirsizlik sıklıkla var olan bir özellik olmuş ve her zaman da öyle kalacağı öngörülmektedir (1,2). 1960'lı ve 1970'li yıllardan beri hasta başı değerlendirme, sağlık uygulamalarının ayrılmaz bir parçası olmuş ve bazen tanılama; standart bilimsel kriterlerden ziyade kişisel gözlem ve sezgisel olarak “klinik otoriteye” dayandırılmıştır (3). Ayrıca, 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, insanlar klinik araştırmaların hızla genişlediğini ve bu nedenle bunların daha etkin bir şekilde ele alınmasına ihtiyaç duyulduğunu fark ettiler (4). “Kanıtı Dayalı Uygulamalar (KDU)” teriminin kökleri 1990'larda Kanada'daki McMaster Üniversitesi'ne dayanmaktadır. Bu terim “klinik otoriteyi” sorgulamaya ve mevcut en iyi kanıtları klinik karara ve değerlendirmeye rehberlik edecek hasta faktörlerinin dahil edilmesine yönelik ilk organize girişim olarak adlandırılmaktadır (5). KDU yaklaşımıyla, giderek artan klinik araştırmaların daha iyi ele alınması ve bu doğrultuda, objektif bir şekilde sağlık alanı öğretimi ve uygulamasının paradigmasını değiştirmesi gerektiği daha iyi ifade edilmiştir. KDU başlangıcından bu yana, sağlık alanındaki en başarılı yaklaşımlardan biri olup, aynı zamanda sürekli değişerek yeni bakış açılarına sürekli uyum sağlamaktadır. Bu süreç içerisinde sağlık alanında ayrı önemi olan hayvan araştırmalarının kanıt dayalı uygulamalardaki yeri ve önemi sürekli karşımıza çıkmaktadır.

Hayvan modelleri, insan ve biyoloji bilimlerindeki dikkat çekici ilerlemelerde büyük bir önem taşımaktadır (6). Deney hayvanları, hastalık mekanizmalarını anlamamıza büyük ölçüde katkıda bulunur. Bunun yanı sıra; klinik araştırmalarda tedavi yaklaşımlarının etkinliğini tahmin etme değerleri noktasında her geçen gün gelişmeye devam ettiği vurgulanmaktadır (7,8). İnsan tedavilerinde kullanılabilmesi için hayvan çalışmalarında kesinlik ve ek klinik araştırmaların

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ozcerzecziozlem@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-8302-9073

uygulamalarına yansımaya katkı sağlamak ve kaliteli bakım verebilmek için hemşirelik kararları kanıta dayandırılmalıdır. Uluslararası hemşirelik bilimi çalışmalarında laboratuvar deneylerinde ve tamamlayıcı tedavilerde hayvan deneyleri uygulanmasına rağmen, Türkiye’de bu konuda hayvan araştırmaları az sayıdadır. Türkiye’de hemşirelik alanının bilgi birikimi incelendiğinde çalışmaların büyük çoğunluğunun tanımlayıcı ve yarı deneysel olduğu dikkati çekmektedir. Deneysel çalışmalar yüksek kanıt değeri, tanımlayıcı ve yarı deneysel araştırmalar ise düşük kanıt değeri taşımaktadır. Hayvan deneyleriyle gerçekleştirilen biyolojik türdeki çalışmalar kanıta temelli hemşirelik bilgisini artıran ve hemşirelik uygulamalarının gelişmesine katkı sağlayan, hemşirelik bilimine yenilik getiren araştırmalardır. Davranış araştırmalarında ve klinik biyolojide farklı hayvan modellerinin kullanımı kliniğe yeni temel kavramların kazandırır. Hemşirelik branşlarının hepsi için geçerli olan bu yaklaşım özellikle kadın sağlığı hemşireliğinde daha da önem arz etmektedir. Kadın sağlığı, aile ve toplumdan kaynaklanan psiko-sosyal faktörler, kadının bireysel sağlık durumu, doğurganlık davranışı gibi pek çok faktörden etkilenmektedir. Kadınların beklenen yaşam süresi erkeklere kıyasla daha fazladır; ancak hemen hemen tüm toplumlarda kadınların erkeklere göre daha fazla hastalık ve stres yaşadıkları bildirilmektedir. Bu durumda araştırmalarda kadın sağlığına yönelik artışın olması ve bu alanda kanıta dayalı yaklaşımların artırılması sağlıklı toplumun temel unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın sağlığı başta olmak üzere hemşirelik biliminde hayvan deneyleri ile yapılan çalışmalar artıkça hemşirelik bilimi zenginleşecek, güçlenecek ve bakım konusunda kanıta dayalı birçok uygulama standartları belirlenmiş olacaktır. Gelişen çağ ile hemşirelik alanında da beklentiler artmaktadır. Eğer hemşire araştırmacıları gelecekte kanıt temelli hemşirelik uygulamaları için bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamadan farklı olarak bilime yenilik getirmek istiyorlarsa hayvan çalışmalarına sıcak bakmaları gerekebilir. Bu nedenle hemşire araştırmacılar hayvan araştırmalarının öneminin farkında olmalı, bu araştırmaları yapabilecek bilgi ve beceri ile donatılmalı, mevzuata uygun sertifikalandırılmalı ve etik kurullardan izin alabilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Panda SC. Medicine: science or art?. *Mens sana monographs*, 2006;4(1):127.
2. Saunders J. The practice of clinical medicine as an art and as a science. *Medical Humanities*. 2000; 26(1): 18-22.
3. Sur RL, ve Dahm P. History of evidence-based medicine. *Indian journal of urology: IJU: journal of the Urological Society of India*. 2011;27(4): 487.

4. Sheridan DJ. *Evidence-based medicine: best practice or restrictive dogma*. World Scientific; 2016.
5. Guyatt G, Cairns J, Churchill D, ve ark. Evidence-based medicine: a new approach to teaching the practice of medicine. *Jama*, 1992; 268(17): 2420-2425.
6. Lieschke GJ, Currie PD. Animal models of human disease: zebrafish swim into view. *Nature Review Genetics*, 2007;8:353–367.
7. Hackam DG, Redelmeier DA. Translation of research evidence from animals to humans. *Jama*, 2006; 296:1727–1732.
8. Perel P, Roberts I, Sena E, ve ark. Comparison of treatment effects between animal experiments and clinical trials: systematic review. *British Medical Journal*, 2007;334(7586):197.
9. Greek R, ve Menache A. Systematic reviews of animal models: methodology versus epistemology. *International journal of medical sciences*, 2013;10(3):206.
10. Aslanian-Kalkhoran L, Esparvarinha M, Nickho H, ve ark. Understanding main pregnancy complications through animal models. *Journal of Reproductive Immunology*, 2022;103676.
11. Dang D, Dearholt SL, Bissett K, ve ark. *Johns Hopkins evidence-based practice for nurses and healthcare professionals: Model and guidelines*. Sigma Theta Tau; 2021.
12. Mokhles S, Takkenberg JJ, ve Treasure T. (2017). Evidence-based and personalized medicine *The Annals of thoracic surgery*, 2017;103(1):351-360.
13. Schulte MC. *Evidence-Based Medicine-A Paradigm Ready To Be Challenged?: How Scientific Evidence Shapes Our Understanding And Use Of Medicine*. Springer Nature;2020.s.148.
14. Bluhm R. From hierarchy to network: A richer view of evidence for evidence-based medicine. *Perspectives in Biology and Medicine*, 2005;48(4):535-547.
15. Glasziou P, Chalmers I, Rawlins M, ve ark. When are randomised trials unnecessary? Picking signal from noise. *British Medical Journal*, 2007;334(7589):349-351.
16. Rothman KJ, ve Greenland S. Causation and causal inference in epidemiology. *American journal of public health*, 2005;95(S1):144-150.
17. Frieden TR. Evidence for health decision making—beyond randomized, controlled trials. *New England Journal of Medicine*, 2017;377(5):465-475.
18. Murad MH, Asi N, Alsawas M, ve ark. New evidence pyramid. *BMJ Evidence-Based Medicine*, 2016;21(4):125-127.
19. Chloros GD, Prodromidis AD, ve Giannoudis PV. (2023). Has anything changed in Evidence-Based Medicine?. *Injury*, 2023;54:20-25.
20. DiCenso A, Bayley L, ve Haynes RB. Accessing pre-appraised evidence: fine-tuning the 5S model into a 6S model. *Evidence-based nursing*, 2009;12(4):99-101.
21. Robinson A, Shore BM, ve Enersen D. *Best practices in gifted education: An evidence-based guide*. Routledge;2021.
22. Windish D. Searching for the right evidence: how to answer your clinical questions using the 6S hierarchy. *BMJ Evidence-Based Medicine*, 2013;18(3): 93-97.
23. Sutton RT, Pincock D, Baumgart DC, ve ark. An overview of clinical decision support systems: benefits, risks, and strategies for success. *NPJ Digital Medicine*, 2020;3(1): 17.
24. Bonis PA, Pickens GT, Rind DM, ve ark. Association of a clinical knowledge support system with improved patient safety, reduced complications and shorter length of stay among Medicare beneficiaries in acute care hospitals in the United States. *International journal of medical informatics*, 2008;77(11):745-753.

25. Montori VM, Kunneman M, Hargraves I, ve ark. Shared decision making and the internist. *European journal of internal medicine*, 2017;37:1-6.
26. Thomson R, Trevena L, ve Wu JHC. Decision aids for people facing health treatment or screening decisions. *Cochrane Database Systematic Review*, 2011;10.
27. Kazak A, Hintistan S, ve Önal B. Dünyada ve Türkiye’de COVID-19 aşısı geliştirme çalışmaları. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2020;7(4): 571-575.
28. Topçu İ, ve Nasuhbeyoğlu N. Gen düzenleme teknolojileri bağlamında COVID-19 aşısı çalışmaları ve etik sorunlar. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 2020; 25(3);274-284.
29. Karagiannis T. The importance of applying evidence-based medicine in clinical practice. *Management of Hypertension: Current Practice and the Application of Landmark Trials*, 2019;3-17.
30. Robinson KA, Brunnhuber K, Ciliska D, ve ark. Evidence-based research series-paper 1: What evidence-based research is and why is it important?. *Journal of Clinical Epidemiology*, 2021;129:151-157.
31. Yordanov Y, Dechartres A, Porcher R, ve ark. Avoidable waste of research related to inadequate methods in clinical trials. *British Medical Journal*, 215;350.
32. Ay F. Uluslararası alanda kullanılan hemşirelik tanıları ve uygulamaları sınıflandırma sistemleri. *Türkiye Klinikleri Medical Science*, 2008;28:555-61.
33. Aslan GK, ve Emiroğlu O. Hemşireliğin görünürlüğünü artırmak için standardize ve kodlu bir sınıflama sisteminin kullanılması: klinik bakım sınıflama sistemi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2012;19(2): 69-79.
34. O’Haire ME, McKenzie SJ, McCune ve ark. Effects of classroom animal-assisted activities on social functioning in children with autism spectrum disorder. *The journal of alternative and complementary medicine*, 2014; 20(3): 162-168.
35. Luo Y. Review and prospect of the application of basic medical research technology in nursing research. *Chinese Journal of Practical Nursing*, 2019; 2241-2244.
36. Lei L, Huang J, ve Luo, Y. Cognition and expansion of nursing science: a response to the discussion paper entitled “at the intersection of science and theory: how the nurse role integration model reconciles the conflict”. *International Journal of Nursing Sciences*, 2021; 8(1):141.
37. Aslanian-Kalkhoran L, Esparvarinha M, Nickho H, ve ark. Understanding main pregnancy complications through animal models. *Journal of Reproductive Immunology*, 2022;103676.
38. Page GG. The importance of animal research to nursing science. *Nursing Outlook*, 2004;52(2):102-107.
39. Cunningham SG, Mitchell PH. The use of animals in nursing research. *ANS Adv Nurs Sci*, 1982;4(4):72e84.
40. Samancıoğlu S. *Diyabetik ayak bakımı için preklinik çalışma: deneysel diyabet modeli geliştirilmiş sıçanlarda oluşturulmuş iskemik yara bakımında klasik yara pansuman materyali ile zeytin yaprağı ekstresinin karşılaştırılması* (doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2013.
41. Gökçe S. (2015). *Diyabetik ayak için deneysel bir çalışma: diyabetik sıçanlarda hypericum perforatum - klinoptilolit - hidrokolloid örtünün yara iyileşmesine etkisi* (doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2015.

42. Ersoy S. (2017). *Diyabetik ayak bakımında in vivo çalışma: gülyaağından elde edilen geraniol pansumanının diyabetik yara iyileşmesine etkisi* (doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2017.
43. Toygar İ. (2018). *Deneyisel diyabet modelinde allicin uygulamasının yara iyileşmesine etkisi* (doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2018.
44. Yoldaş G. *Defne yaprağı esansiyel yağının deneyisel diyabetik yara iyileşmesine etkinliğinin incelenmesi* (doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2022.
45. Song BY. *The effect of nursing intervention on the motor function of rats after spinal cord injury* (master's thesis). Chongqing, China: Third Military Medical University; 2014.
46. Ren W. *Effect of LED red/blue light on wound healing of combined radiation- trauma injury*. master's thesis. Chongqing, China: Third Military Medical University; 2013.
47. Liu X. *Clinical study on plasma biomarkers of burn sepsis and analysis of nursing interventions* (master's thesis). Chongqing, China: Third Military Medical University; 2014.
48. Luo Y. *The roles of mi R-574-5p, Gomafu and QKI in cervical cancer cell pro- liferation and migration as well as a few nursing intervention studies* (Ph.D. dissertation). Chongqing, China: Third Military Medical University; 2014.
49. Ma YY. *Lactobacillus acidophilus exerts neuroprotective effects in mice with severe traumatic brain injury via gut-brain axis and its revelation to nursing* (Ph.D. dissertation). Chongqing, China: Army Medical University; 2019.
50. Rudy E, Grady P. Biological researchers: Building Nursing Science. *Nursing Outlook*, 2005;53(2): 88-94
51. Association of Women's Health, Obstetric and Neonatal Nurses & National Association of Nurse Practitioners in Women's Health. *The women's health nurse practitioner: Guidelines for practice and education*. Washington DC;2000.
52. Curran L. The Women's Health Nurse Practitioner. Evolution of a Powerful Role. *AWHONN Lifelines*, 2002;6(4):332-337.
53. Meran PHE, ve Şahin HN. (2014). Kadın Sağlığı Alanında Uzman Hemşirelik Eğitimi ve Uzman Hemşirelik Roller: Amerika Birleşik Devletleri Örneği. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 2014;1(1):1-14.
54. Özbaş S, ve Özkan S. Kadın sağlığını geliştirmede medyanın kullanımı ve etkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2010;9(5):541-546.
55. Eroğlu K, ve Gülten KOÇ. Düünden Bugüne Sağlık Mevzuatında Kadın Sağlığı Kapsamında Ana Çocuk Sağlığı Hemşirelik Hizmetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2012;15(2):136-151.
56. Redline RW, Lu CY. Localization of fetal major histocompatibility complex antigens and maternal leukocytes in murine placenta. Implications for maternal-fetal immunological relationship. *Laboratory investigation; a journal of technical methods and pathology*, 1989;61(1):27-36.
57. Dickinson H, Walker DW, Cullen-McEwen L, ve ark. The spiny mouse (*Acomys cahirinus*) completes nephrogenesis before birth. *American Journal of Physiology-Renal Physiology*, 2005;289(2): F273-F279.
58. Clarkson TB, Appt SE, Wood CE, ve ark. Lessons to be learned from animal studies on hormones and the breast. *Maturitas*, 2004;49(1):79-89.

59. Beydoun H, ve Saftlas AF. Physical and mental health outcomes of prenatal maternal stress in human and animal studies: a review of recent evidence. *Paediatric and perinatal epidemiology*, 2008;22(5): 438-466.
60. Tiidus, P. M. (2011). Benefits of estrogen replacement for skeletal muscle mass and function in post-menopausal females: evidence from human and animal studies. *The Eurasian journal of medicine*, 2011;43(2):109.
61. Karaöz B. (2014). *Farelerde kadmiyum uygulamasının fertilite parametreleri üzerine etkisi* (doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2014.
62. Güner Ö. *Sperm parametreleri bozulmuş erkek farelerde vitamin C ve E kombinasyonu ile kahverengi algin (halopteris scoparia sauvageau) parametrelerdeki iyileşmeye etkisinin incelenmesi* (doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2017.

Bölüm 7

JİNEKOLOJİK KANSERLER VE CİNSEL SAĞLIK

Meryem VURAL ŞAHİN¹
Meltem UĞURLU²

GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde yaygın olarak görülen en önemli sağlık sorunlarından biri kanserlerdir. Kadınlarda önemli morbidite ve mortalite nedenleri arasında yer alan jinekolojik kanserler ise kadın kanserleri arasında ilk on sırada yer almaktadır (1,2,3). 2020 yılında yayımlanan “Küresel Kanser Gözlem Verisi”ne göre (GLOBOCAN) (4) dünyada en sık görülen jinekolojik kanser türleri arasında ilk sırada serviks kanseri, ikinci sırada endometrium kanseri ve üçüncü sırada over kanseri yer almaktadır. Globocan verilerine göre; 2020 yılında Dünya genelinde yaklaşık 240.000 kadına jinekolojik kanser tanısı konulduğu ve yaklaşık 80.000 kadının yaşamını yitirdiği bildirilmiştir (4). Jinekolojik kanserler gelişmekte olan ülkelerde kadınlarda teşhis edilen tüm kanserlerin %25’ini oluştururken, gelişmiş ülkelerde bu oranın %16 olduğu belirtilmektedir (5). Jinekolojik kanser türlerinden serviks kanseri, endometrium kanseri ve over kanseri en yüksek morbidite oranlarına sahip iken; over kanseri herhangi bir tarama testinin olmaması ve geç evrede belirti vermesi nedeni ile önemli mortalite nedenleri arasında yer almaktadır (6,1).

Dünya nüfusunun yaşlanması ve çevresel faktörlere bağlı olarak jinekolojik kanserlerde artış görülmekle beraber, tarama yöntemleri ve tedavi stratejilerindeki gelişmeler sayesinde jinekolojik kanserden kurtulan kadın sayısında da bir artış söz konusudur (7,8). Dünyada yaklaşık 1,39 milyondan fazla kadın jinekolojik kanser tanısı ile yaşamını sürdürmeye devam etmektedir (3).

Jinekolojik kanserlerde uygulanacak tedavi yöntemine; kanserin türü, hastalığın evresi, hastanın yaşı ve gelecekte çocuk sahibi olma planı gibi faktörler dikkate alınarak hasta ile birlikte karar verilmektedir (9). Tedavi planında tek

¹ Uzm. Ebe, Gülhane Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ebelik AD, Ankara. meryemyasam@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-8468-3870

² Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, Ankara. meltemugurlu17@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-9183-219X

(102,72). Dilatör kullanımı konusunda psikolojik olarak rahatsız hissetme ve cinsel yaşama dışardan müdahale olarak algılama gibi nedenlerden kullanımı zorlaşmaktadır. Bu nedenle ebeve hemşirelerin dilatör kullanımı konusunda bilgi vermesi ve kullanım aşamasında değerlendirme yapması önemlidir (13). Dilatör kullanımını kolaylaştırmak adına yeni başlayan kadınlara topikal östrojenler ya da kayganlaştırıcılar ile birlikte kullanılması konusunda bilgi verilmelidir (99). Bakker ve arkadaşları (23) jinekolojik kanserli kadınlarda, yeterli uzmanlık ve danışmanlık becerisine sahip hemşire liderliğinde vajinal dilatör kullananların cinsel fonksiyonlarında anlamlı iyileşme olduğunu tespit etmiştir (23).

5.6. Aile Planlaması ve Fertilite Danışmanlığı

Jinekolojik kanserli genç kadınlarda kanser tedavi süresince gebelikten koruyucu etkin yöntemler konusunda bilgi verilmelidir. Özellikle genç kadınlarda prognoz nasıl olursa olsun doğurganlık ve ebeveynlik algısının önemli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle fertilite koruyucu tedavi alan ya da almayan tüm kadınlara fertilite danışmanlığı sunulmalı ve multidisipliner onkofertilite programlarına erişimleri sağlanmalıdır (70).

5.7. Psikoeğitim ile Müdahale

Depresyon, olumsuz beden imajı algısı, infertil olma duygusu, eşle yakın ilişki kuramama gibi psikolojik sorunların ele alınması optimal cinsel sağlığı elde etmede gereklidir. Cinsel işlev bozukluğunun çözümünde sadece fiziksel sorunlara odaklanılmamalı, psikoeğitimsel müdahalelere de eşit derecede yer verilmelidir (45).

KAYNAKÇA

1. Berghuis, A. Y., Pijnenborg, J. F., Boltje, T. J., et al. Sialic acids in gynecological cancer development and progression: Impact on diagnosis and treatment. *International Journal of Cancer*, 2022; 150(4), 678-687.
2. Wong, C. H., Sundberg, T., Chung, V. C., et al. Prevalence and predictors of mind-body medicine use among women diagnosed with gynecological cancer: findings from the 2017 US National Health Interview Survey. *Gynecologic Oncology*. 2020; 157(3), 740-744.
3. Sung, H., Ferlay, J., Siegel, R. L., et al. Global cancer statistics 2020: Globocan estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*, 2021; 71(3), 209-249.
4. Globocan. *Global Cancer Observatory 2020*. (Online) (21.09.2022 tarihinde <https://gco.iarc.fr/today/online-analysis-multibars?v=2020&mode=population> adresinden ulaşılmıştır).

5. Nady, F., El-Sherbiny, M., Youness, E., et al. Effectiveness of quality of life planned teaching program on women undergoing gynecologic cancer treatment. *American Research Journal of Oncology*, 2018; 1(1), 1-17.
6. Stewart, C., Ralyea, C., & Lockwood, S. Ovarian cancer: an integrated review. In *Seminars In Oncology Nursing*. WB Saunders. 2019; Vol. 35, No. 2, pp. 151-156. WB Saunders.
7. Woopen, H., Sehouli, J., Davis, A., et al. GCIG-Consensus guideline for Long-term survivorship in gynecologic Cancer: A position paper from the gynecologic cancer Intergroup (GCIG) symptom benefit committee. *Cancer Treatment Reviews*. 2022;102396.
8. Primer, M., Turker, L. B., Shankar, V., et al. The association of sexual dysfunction with race in women with gynecologic malignancies. *Gynecologic Oncology Reports*. 2019; 30, 100495.
9. Gerstl, B., Sullivan, E., Vallejo, M., et al. Reproductive outcomes following treatment for a gynecological cancer diagnosis: a systematic review. *Journal of Cancer Survivorship*. 2019;13(2), 269-281.
10. Seland, M., Skrede, K., Lindemann, K., et al. Distress, problems and unmet rehabilitation needs after treatment for gynecological cancer. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica*. 2022;101(3), 313-322.
11. Do Rosário Ramos Nunes Bacalhau, M., Pedras, S., & da Graça Pereira Alves, M. Attachment style and body image as mediators between marital adjustment and sexual satisfaction in women with cervical cancer. *Supportive Care in Cancer*. 2020;28(12), 5813-5819.
12. Boa, R., & Grénman, S. Psychosexual health in gynecologic cancer. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*. 2018;143, 147-152.
13. Bilge, Ç., Yılmaz, B., & Oskay, Ü. Jinekolojik Kanserli Kadınların Brakiterapi Sonrası Cinsel İşlevinin Değerlendirilmesi ve Cinsel Danışmanlık. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*. 2019; 28(3), 210-215
14. Huffman, L. B., Hartenbach, E. M., Carter, J., et al. Maintaining sexual health throughout gynecologic cancer survivorship: A comprehensive review and clinical guide. *Gynecologic Oncology*. 2016;140(2), 359-368.
15. Wilson, C. M., McGuire, D. B., Rodgers, B. L., et al. Body Image, sexuality, and sexual functioning in women with gynecologic cancer: An Integrative Review of the Literature and Implications for Research. *Cancer Nursing*. 2021; 44(5), E252.
16. De Souza, C., Santos, A. V. D. S. L., Rodrigues, E. C. G., et al. Experience of sexuality in women with gynecological cancer: Meta-synthesis of qualitative studies. *Cancer Investigation*. 2021;39(8), 607-620.
17. Zeren, F., & Gürsoy, E. Neden cinsel sağlık eğitimi? *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 2018;(1), 29-33
18. WHO. *Sexual and reproductive health and research*. (Online) (<https://www.who.int/teams/sexual-and-reproductive-health-and-research/key-areas-of-work/sexual-health/defining-sexual-health>. adresinden 19.09.2022 tarihinde ulaşılmıştır)
19. Mayer S, Iborra S, Grimm D, et al. Sexual activity and quality of life in patients after treatment for breast and ovarian cancer. *Arch Gynecol Obstet*. 2019;299(1):191-201
20. Morgan, O., Schnur, J., Caban-Martinez, et al. Perspectives on sexual health among women who underwent pelvic radiation therapy: A qualitative analysis. *The Journal of Sexual Medicine*. 2022; 19(8), S27-S28

21. Carter, J., Huang, H. Q., Armer, J., et al. GOG 244-The Lymphedema and Gynecologic cancer (LeG) study: The impact of lower-extremity lymphedema on quality of life, psychological adjustment, physical disability, and function. *Gynecologic Oncology*. 2021;160(1), 244-251
22. Hubbs, J. L., Dickson Michelson, E. L., Vogel, R. I., et al. Sexual quality of life after the treatment of gynecologic cancer: what women want. *Supportive Care in Cancer*. 2019; 27(12), 4649-4654
23. Bakker, R. M., Mens, J. W. M., De Groot, H. E., et al. A nurse-led sexual rehabilitation intervention after radiotherapy for gynecological cancer. *Supportive Care in Cancer*. 2017; 25(3), 729-737.
24. Obora, M., Onsongo, L., & Ogutu, J. O. Determinants of sexual function among survivors of gynaecological cancers in a tertiary hospital: a cross-sectional study. *E Cancer Medecale Science*. 2022;16:1384. doi.org/10.3332/ecancer.2022.1384
25. Hay, C. M., Donovan, H. S., Hartnett, E. G., et al. Sexual health as part of gynecologic cancer care: what do patients want? *International Journal of Gynecologic Cancer*. 2018; 28(9):1737-1742. doi:10.1097/IGC.0000000000001376
26. Sureshbabu, M. A., & Abirami, P. S. Pelvic floor disorders among gynecological cancer survivors in sub-urban regions of Kanchipuram District-India. *Journal of Mid-life Health*. 2021; 12(2), 128. doi:10.4103/jmh.JMH_186_20
27. Correia, R. A., Bonfim, C. V. D., Feitosa, K. M. A., et al. Sexual dysfunction after cervical cancer treatment. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*. 2020;54. doi.org/10.1590/S1980-220X2019029903636
28. Chou, Y. J., & Shih, C. M. Health belief model in predicting treatment intention among healthy and gynecologic cancer women with sexual dysfunction: Structural equation modeling. *Taiwanese Journal of Obstetrics and Gynecology*. 2022; 61(3), 472-478. doi: 10.1016/j.tjog.2022.03.013.
29. Roberts, K., Chong, T., Hollands, E., et al. Screening for sexual health concerns in survivors of gynecological cancer. *Supportive Care in Cancer*. 2020; 28(2), 599-605. doi:10.1007/s00520-019-04872-4.
30. Myers Virtue S, Manne SL, Ozga M., et al. Cancer-related concerns among women with a new diagnosis of gynecological cancer: an exploration of age group differences. *Int J Gynecol Cancer*. 2014; 24(1):165-171. doi:10.1097/IGC.0000000000000010
31. Alavi, A., Farzanfar, D., Rogalska, T., et al. Quality of life and sexual health in patients with hidradenitis suppurativa. *International Journal of Women's Dermatology*. 2018; 4(2), 74-79. doi: 10.1016/j.ijwd.2017.10.007.
32. Murphy D, Klosky JL, Reed DR., et al. The importance of assessing priorities of reproductive health concerns among adolescent and young adult patients with cancer. *Cancer*. 2015; 121: 2529- 2536. doi: 10.1002/cncr.29466
33. Turan, V., & Oktay, K. Sexual and fertility adverse effects associated with chemotherapy treatment in women. *Expert Opinion on Drug Safety*. 2014; 13(6), 775-783.
34. Scanlon, M., Blaes, A., Geller, M., et al. Patient satisfaction with physician discussions of treatment impact on fertility, menopause and sexual health among pre-menopausal women with cancer. *Journal of Cancer*. 2012; 3, 217-25. doi: 10.7150/jca.4408.
35. Pereira, N., & Schattman, G. L. Fertility preservation and sexual health after cancer therapy. *Journal of Oncology Practice*. 2017; 13(10), 643-651.

36. Chism, L. A., & Magnan, M. A. Talking to cancer survivors about dyspareunia and self-management. *Nursing*. 2017; 47(10), 24-29. doi: 10.1097/01.NURSE.0000524751.97634.65
37. Stabile, C., Gunn, A., Sonoda, Y., & Carter, J. Emotional and sexual concerns in women undergoing pelvic surgery and associated treatment for gynecologic cancer. *Translational Andrology and Urology*. 2015; 4(2), 169. doi: 10.3978/j.issn.2223-4683.2015.04.03.
38. Aptecar, L., Fiteni, F., Jarlier, M., et al. Prospective evaluation of sexual health in breast cancer women during the first year of adjuvant hormonal treatment using a cancer patient's dedicated questionnaire: A glaring gap of communication between health professionals and patients. *Breast Cancer Research and Treatment*. 2021;186(3), 705-713. doi:10.1007/s10549-020-06062-x.
39. Nho, J. H., Kim, S. R., & Nam, J. H. Symptom clustering and quality of life in patients with ovarian cancer undergoing chemotherapy. *European Journal of Oncology Nursing*. 2017;30, 8-14. <https://doi.org/10.1016/j.ejon.2017.07.007>
40. Guntupalli, S. R., Sheeder, J., Ioffe, Y., et al. Sexual and marital dysfunction in women with gynecologic cancer. *International Journal of Gynecologic Cancer*. 2017; 27(3).
41. Körükcü, Ö., Arıkan, F., Küçükçakal, A., et al. *Akdeniz Tıp Dergisi*. 2018; 1: 25-34. doi: 10.17954/amj.2018.101
42. Reis N. Jinekolojik Kanser Ve Tedavilerinin Kadın Cinsel Sağlığına Etkileri; C.Ü.*Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 2003; 7:(2).
43. Kaplan, N. *Brakiterapi alan jinekolojik kanserli hastaların cinsel fonksiyon durumlarının değerlendirilmesi*. 2019;Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
44. Sercekus, P., Gencer, H., & Ozkan, S. Effects of Radiotherapy Applied to Female Patients Diagnosed With Gynecological Cancer on the Sexuality/Jinekolojik Kanser Tanısı Almış Kadınlarda Uygulanan Radyoterapinin Cinsellige Etkisi. *Journal of Education and Research in Nursing*. 2020; 17(S1), 126-131.
45. Mishra, N., Singh, N., Sachdeva, M., & Ghatage, P. (2021). Sexual Dysfunction in Cervical Cancer Survivors: A Scoping Review. *Women's Health Reports*. 2021;2(1), 594-607. doi: 10.1089/whr.2021.0035
46. Akıncı, A. Ç., & Aksoy, S. D. *Kanserli Kadınlarda Cinsel Sorunlar*. JAREN. 2019; 5(2):156-162 doi:10.5222/jaren.2019.09709
47. Cakar B, Karaca B, Uslu R. *Sexual dysfunction in cancer patients: a review*. J BUON 2013;18(4):818-23.
48. Uysal, N., Ünal Toprak, F., Soylu., et al. Evaluation of Sexual Life in Patients with Gynecologic Cancer Undergoing Radiotherapy. *Sexuality and Disability*. 2020;38(4), 687-697.
49. Foerster, R., Schnetzke, L., Bruckner, T., et al. Prognostic factors for long-term quality of life after adjuvant radiotherapy in women with endometrial cancer. *Strahlentherapie und Onkologie*. 2016; 192(12), 895-904. doi:10.1007/s00066-016-1037-1.
50. Kirchheiner, K., Nout, R. A., Tanderup, K., et al. Manifestation pattern of early-late vaginal morbidity after definitive radiation (chemo) therapy and image-guided adaptive brachytherapy for locally advanced cervical cancer: an analysis from the EMBRA-CE study. *International Journal of Radiation Oncology* Biology* Physics*. 2014; 89(1), 88-95. doi: 10.1016/j.ijrobp.2014.01.032.

51. Çolakeroğlu, A. İyatrojenik (Medikal, Cerrahi ve Radyoterapi Sonrası) Cinsel Disfonksiyonlar ve Cinsel Rehabilitasyon. *Türkiye Klinikleri J Urology-Special Topics*. 2015; 8(3), 379.
52. Do, J. H., Choi, K. H., Ahn, J. S., et al. Effects of a complex rehabilitation program on edema status, physical function, and quality of life in lower-limb lymphedema after gynecological cancer surgery. *Gynecologic Oncology*. 2017; 147(2), 450-455.
53. Iżycki, D., Woźniak, K., & Iżycka, N. Consequences of gynecological cancer in patients and their partners from the sexual and psychological perspective. *Menopause Review/Przegląd Menopauzalny*. 2016;15(2), 112-116. doi:10.5114/pm.2016.61194
54. Mohammadi-Zarghan, S., & Ahmadi, K. Marital adjustment, sexual function, and body image after hysterectomy. *Shiraz E Medical Journal*. 2021;22(9). doi:10.5812/semj.107565
55. Shirinkam, F., Jannat-Alipoor, Z., Shirinkam Chavari, R., et al. Sexuality after hysterectomy: a qualitative study on women's sexual experience after hysterectomy. *International Journal of Women's Health and Reproduction Sciences*. 2018;6(1), 27-35.
56. Trott, S., Höckel, M., Dornhöfer, N., et al. Quality of life and associated factors after surgical treatment of vulvar cancer by vulvar field resection (VFR). *Archives of Gynecology and Obstetrics*. 2020;302(1), 191-201. doi:10.1007/s00404-020-05584-5
57. Van Weelden, W. J., Massuger, L. F., Enitec et al. Anti-estrogen treatment in endometrial cancer: a systematic review. *Frontiers in Oncology*. 2019; 9, 359. doi: 10.3389/fonc.2019.00359
58. Mitra, S., Lami, M. S., Ghosh, A., et al. Hormonal therapy for gynecological cancers: how far has science progressed toward clinical applications? *Cancers*. 2022;14(3),759. doi: 10.3390/kanserler14030759
59. Zhou ES, Frederick NN, Bober SL. Hormonal changes and sexual dysfunction. *Med Clin North Am*. 2017; 101: 1135- 1150
60. Davis, S. R., Robinson, P. J., Jane, F., et al. Intravaginal testosterone improves sexual satisfaction and vaginal symptoms associated with aromatase inhibitors. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*. 2018;103(11), 4146-4154. doi: 10.1210/jc.2018-01345
61. Wilson, C. M., Gee, A., & Mooney, K. Clinician and Patient Communication on Body Image, Sexuality, and Sexual Function in Gynecologic Cancer: An Integrative Review. *Sexuality and Disability*. 2022;1-17.
62. Brederecke, J., Heise, A., & Zimmermann, T. Body image in patients with different types of cancer. *Plos One*. 2021;16(11), e0260602.
63. Tounkel, I., Nalubola, S., Schulz, A., et al. Sexual Health Screening for Gynecologic and Breast Cancer Survivors: A Review and Critical Analysis of Validated Screening Tools. *Sexual Medicine*. 2022; 10(2), 100498. doi: 10.1016/j.esxm.2022.100498.
64. Aquil, A., Azmaoui, N. E., Mouallif, M., et al. Anxio-depressive symptoms in Moroccan women with gynecological cancer: Relief factors. *Bulletin du Cancer*. 2021;108(5), 472-480. doi: 10.1016/j.bulcan.2020.12.011
65. Dessole, M., Petrillo, M., Lucidi, A., et al. Quality of life in women after pelvic exenteration for gynecological malignancies: a multicentric study. *International Journal of Gynecologic Cancer*. 2018;28(2). doi:10.1097/IGC.0000000000000612
66. Boding, S. A., Russell, H., Knoetze, R., et al. 'Sometimes I can't look in the mirror': Recognising the importance of the sociocultural context in patient experiences of sexu-

- ality, relationships and body image after ovarian cancer. *European Journal of Cancer Care*. 2022;e13645. doi: 10.1111/ecc.13645
67. Donkers, H., Smits, A., Eleuteri, A., et al. Body mass index and sexual function in women with gynaecological cancer. *Psycho-Oncology*. 2019; 28(1), 48-53. doi: 10.1002/pon.4908.
 68. Ussher JM, Perz J, Gilbert E, et al. Renegotiating sex and intimacy after cancer: resisting the coital imperative. *Cancer Nurs*. 2013; 36(6): 454-462. doi:10.1097/NCC.0b013e3182759e21
 69. Lee, J. T., Lin, H. H., Tsai, J. L., et al. Transformation of sexual expression in Taiwanese women after treatment for gynecological cancer. *Cancer Nursing*. 2015; 38(6), 475-483. doi: 10.1097/NCC.0000000000000224.
 70. Gonçalves, V., Ferreira, P. L., Saleh, M., et al. Perspectives of Young Women With Gynecologic Cancers on Fertility and Fertility Preservation: A Systematic Review. *The Oncologist*. 2022; 27(3), e251-e264. doi.org/10.1093/oncolo/oyab051
 71. Abbott-Anderson, K., & Kwekkeboom, K. L. A Systematic review of sexual concerns reported by gynecological cancer survivors. *Gynecologic Oncology*. 2012; 124(3), 477-489. doi: 10.1016/j.ygyno.2011.11.030.
 72. Bakker, R. M., Mens, J. W. M., De Groot, H. E., et al. A nurse-led sexual rehabilitation intervention after radiotherapy for gynecological cancer. *Supportive Care in Cancer*. 2017;25(3), 729-737. doi:10.1007/s00520-016-3453-2
 73. McCallum, M., Lefebvre, M., Jolicoeur, L., et al. Sexual health and gynecological cancer: conceptualizing patient needs and overcoming barriers to seeking and accessing services. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*. 2012;33(3), 135-142. doi: 10.3109/0167482X.2012.709291.
 74. Abadi O, Cheraghi MA, Tirgari B., et al. Feeling an invisible wall: The experience of Iranian women's marital relationship after surgical menopause: A qualitative content analysis study. *J Sex Marital Ther*. 2018;44(7):627-40. doi: 10.1080/0092623X.2018.1440451
 75. Bilge, Ç., Kaydırak, M. M., & Aslan, E. Jinekolojik kanserin cinsel yaşam üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2016; 7(3), 31-38.
 76. Abbott-Anderson, K., Young, P. K., & Eggenberger, S. K. Adjusting to sex and intimacy: Gynecological cancer survivors share about their partner relationships. *Journal of Women & Aging*. 2020;32(3), 329-348. doi: 10.1080/08952841.2019.1591888.
 77. Mofrad, S. A., Nasiri, A., Mahmoudirad, G., et al. Challenges in the marital life of women with gynecological cancers: a qualitative study. *Modern Care Journal*. 2021;18(2).
 78. Alinejad Mofrad, S., Nasiri, A., Mahmoudi Rad, G. H., et al. Spousal sexual life issues after gynecological cancer: a qualitative study. *Supportive Care in Cancer*. 2021;29(7), 3857-3864. doi: 10.1007/s00520-020-05912-0
 79. Beesley VL, Alemanyeh C, Webb PM. A systematic literature review of trials of survivorship interventions for women with gynaecological cancer and their caregivers. *Eur. J. Cancer Care*. 2019;28(3). doi: 10.1111/ecc.13057
 80. J. Carter, C. Lacchetti, J.H. Rowland Interventions to address sexual problems in people with cancer: American Society of Clinical Oncology clinical practice guideline adaptation summary *J Oncol Pract*. 2018;36 (5), pp. 492-511. doi: 10.1200/JCO.2017.75.8995
 81. Aygün, D., & Yaman, Ö. Görünüşte algılılık olarak değerlendirilmeli mi? *Androloji Bülteni*. 2017; 19 (3), 98-107.

82. Oskay, Ü. (2015). Jinekolojik kanser hastalarında yaşanan cinsel sorunlar ve bu sorunların giderilmesinde kullanılan model ve yaklaşımlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 31(1), 108-119.
83. Erbaş N. , Demirel G. Kadın Sağlığının Değerlendirilmesinde Bir Model: Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2016; 5(2): 84-91
84. İnan FŞ, Üstün B, Bademli K. Türkiye’de kuram/modele dayalı hemşirelik araştırmalarının incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2013;16(2):132-9
85. Zuhur Ş, Özpancar N. Türkiye’de kronik hastalık yönetiminde hemşirelik modellerinin kullanımı: sistematik derleme. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*. 2017;19(2):57-74.
86. Paşalak, Ş. İ., Selçukbiricik, F., & Seven, M. Evaluation of the Nurse-Led Symptom Management Program for Patients With Gynecologic Cancer Undergoing Chemotherapy. *Cancer Nursing*. 2022;10-1097. doi: 10.1097/NCC.0000000000001153
87. Tuğut, Nilüfer., & Gölbaşı, Z. (2014). Cinselliğin değerlendirilmesi: hemşireler için öneriler ve klinik stratejiler. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*. 2014; 11(2), 59-64.
88. J.B. Reese, S.L. Bober, M.B. Daly Talking about women’s sexual health after cancer: why is it so hard to move the needle? *Cancer*. 2017;123, pp. 4757-4763. doi: 10.1002/cncr.31084.
89. Tuncay, S., Zehra, C., Kaplan, S., et al. Over Kanseri Tanısı Alan Bir Olguda Cinsel Sağlığın Değerlendirilmesi. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*. 2018; 1(1), 77-85.
90. Mansour, S. E., & Mohamed, H. E. Handling Sexuality Concerns in Women with Gynecological Cancer: Egyptian Nurse’s Knowledge and Attitudes. *Journal of Education and Practice*. 2015; 6(3), 146-159.
91. Keskin, HG, & Tahta, T. Vulva kanseri ve vulvektomi sonrası hemşirelik yaklaşımları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 2021;5 (1), 115-121.
92. J. Lee, J. Tsai Transtheoretical model-based postpartum sexual health education program improves women’s sexual behaviors and sexual health *J. Sex. Med*. 2012;9 (4), pp. 986-996. doi: 10.1111/j.1743-6109.2011.02419.x
93. Lee, J. T., Kuo, H. Y., Huang, K. G., et al. Diversity of sexual activity and correlates among women with gynecological cancer. *Gynecologic Oncology*. 2020; 159(2), 503-508. doi: 10.1016/j.ygyno.2020.08.005.
94. Pınar, G. (2010). Nursing approaches to sexual dysfunction and sexual counseling-related issues in patients receiving cancer treatment. *Gülhane Tıp Dergisi*, 52(4), 241.
95. Tulmaç, Ö. B., Yaman, S., & Doğanay, M. Jinekolojik hastaların postoperatif bakımda tavsiye edilen cinsel aktivite yaşama yönelik uyumlarının değerlendirilmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 2019; 21(2), 161-166.
96. Gilbert, E.; Ussher, J.M.; Perz, J. Renegotiating sexuality and intimacy in the context of cancer: the experiences of carers. *Archives of Sexual Behavior*, 2010; 39.4: 998-1009.
97. Ussher, J. M., Perz, J., Gilbert, E., et al. Talking about sex after cancer: a discourse analytic study of health care professional accounts of sexual communication with patients. *Psychology & Health*. 2013;28(12), 1370-1390. doi: 10.1080/08870446.2013.811242
98. Correia, R. A., Bonfim, C. V. D., Feitosa, K. M. A., et al. Sexual dysfunction after cervical cancer treatment. *Revista da Escola de Enfermagem da*. 2020; USP, 54. doi: 10.1590/S1980-220X2019029903636.

99. Wu, X., Wu, L., Han, J., et al. Evaluation of the sexual quality of life and sexual function of cervical cancer survivors after cancer treatment: a retrospective trial. *Archives of Gynecology and Obstetrics*. 2021;304(4), 999-1006. doi: 10.1007/s00404-021-06005-x
100. Chism, L. A., & Magnan, M. A. Talking to cancer survivors about dyspareunia and self-management. *Nursing*. 2017;47(10), 24-29. doi: 10.1097/01.NURSING.0000524751.97634.65
101. Miles T, Johnson N. Vaginal dilator therapy for women receiving pelvic radiotherapy. *Cochrane Database Syst Rev*. 2014; 9:CD007291. doi:10.1002/14651858.CD007291.pub3
- Law E, Kelvin JF, Thom B., et al. Prospective study of vaginal dilator use adherence and efficacy following radiotherapy. *Radiother Oncol*. 2015;116:149–155. doi:10.1016/j.radonc.2015.06.018

Bölüm 8

PANDEMİ SONRASI HALK SAĞLIĞI

Sevim ÇELİK¹
Sibel ALTINTAŞ²

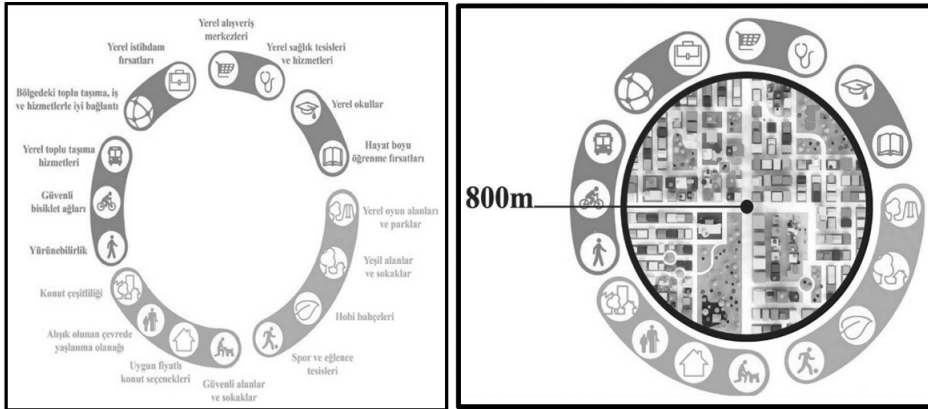
GİRİŞ

Pandemiler insanlık tarihi boyunca belirli dönemlerde gözlenmiştir. Bunlardan biri olan SARS-CoV-2 patojeninin neden olduğu Covid-19, 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde ilk vakanın görülmesiyle başlamıştır (1,2). Covid-19, ilk belirlendikten üç ay gibi kısa bir süre sonra altı kıtada 120'den fazla ülkeye yayılarak tüm dünyada 600.366.479'den fazla kişiyi etkilemiş, 6.460.493'den fazla kişinin ölümüne neden olmuştur (1,3,4). Yenikoronavirüsün yayılma hızının artmasına bağlı tüm dünyada vaka sayısının hızla artış göstermesi ile birlikte Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan etmiştir (5). Türkiye'de ise 28.08.2022 tarihi itibarıyla vaka sayısı 16.797.750 olup, 100.840 kişi bu hastalık nedeniyle yaşamını kaybetmiştir (6).

Virüsün birkaç bulaşma şekli tanımlanmış olmakla birlikte öncelikle yakın temas nedeniyle solunum damlacıkları yoluyla bulaştığı kabul görmüştür (7,8). Virüsün solunum damlacıklarıyla bulaşma şeklinin insandan insana öksürme ve hapşırma yoluyla damlacıkların ağız, burun ve göz gibi vücuda açılan boşluklara teması sonucu olduğu bilinmektedir (9). Yapılan çalışmalarda enfeksiyon bulaşının semptomatik kişilerle yaygın olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte, çalışmalar asemptomatik bir taşıyıcıdan da virüsün hızlı bir şekilde farkına varılmadan yayılabildiğini de göstermektedir (7,10). Diğer taraftan enfeksiyonun bulaşma riski; maruziyetin süresine, önleyici tedbirlerin kullanımına ve bireysel faktörlere göre değişebilmektedir. Literatürde, enfeksiyon bulaşının çoğunluğunun sosyal ortam veya iş toplantıları, eğlence alanları gibi ev içi olmayan yakın temaslarda kişisel koruyucu önlemlerin uygulanmaması ya da yetersizliği kaynaklı olduğuna da dikkat çekilmektedir (8,11).

¹ Prof. Dr., Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği AD, sceelik@bartin.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-2016-5828

² Dr. Öğr. Üyesi Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği AD, sibel.alt@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0001-9392-2423

Şekil 2a, b: 20 dakikalık mahalleler modeli

SONUÇ

İçinde bulunduğumuz pandemi süreci tüm toplumları fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel ve mental olarak etkilemiştir. Bu etkiler toplumlara pandemi sonrası süreç için oluşturmaları gereken eylemler için ihtiyaçları ortaya koymuştur. Gelecekte bu tür salgınların önlenmesi ya da oluştuğunda etkili yönetimi için insan sağlığının tüm boyutları dikkatlice ele alınarak hızlıca politikalar belirlenmeli ve uygulamaya konulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Abrams EM, Greenhawt M. Risk communication during COVID-19. *The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice*, 2020;8(6):1791-1794.
2. Erdoğanaras F, Camur KC, Tamer NG, et al. COVID-19, mahalle, müşterekler, kentsel yaşam ve halk sağlığı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 2020;(76):115-128.
3. WHO (2022). *WHO coronavirus (COVID-19) dashboard*. (06/09/2022 tarihinde <https://covid19.who.int/> adresinden ulaşılmıştır).
4. WHOa. (2022). *Coronavirus disease (COVID-2019) situation reports*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports/> adresinden ulaşılmıştır).
5. WHOb. (2022). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-51*. (07/09/2022 tarihinde https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200311-sitrep-51-covid-19.pdf?sfvrsn=1ba62e57_10 adresinden ulaşılmıştır).
6. TC. Sağlık Bakanlığı (2022). *Covid 19 bilgilendirme platformu*. (09/08/2022 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html> adresinden ulaşılmıştır).
7. Del Rio C, Malani PN. COVID-19-new insights on a rapidly changing epidemic. *JAMA*, 2020;323(14):1339-1340.

8. Wang D, Hu B, Hu C, et al. (2020). clinical characteristics of 138 hospitalized patients with 2019 novel coronavirus-infected pneumonia in Wuhan, China. *JAMA*, 2020; 323(11):1061-9.
9. Peeri NC, Shrestha N, Rahman MS, et al. The SARS, MERS and novel coronavirus(-COVID-19) epidemics, the newest and biggest global health threats: what lessons have we learned?. *International Journal of Epidemiology*, 2020;1-10.
10. Mash B. Primary care management of the coronavirus (COVID-19). *South African Family Practice*, 2020;62(1):e1-e4.
11. Kakimoto K, Kamiya H, Yamagishi T, et al. Initial investigation of transmission of COVID-19 Among crew members during quarantine of a cruise ship - Yokohama, Japan, February 2020. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep*, 2020;69:312.
12. Demirbilek Y, Pehlivan Türk G, Özgüler ZÖ, et al. COVID-19 outbreak control, example of ministry of health of Turkey. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 2020;50: 489-494.
13. Tanrıverdi G, Gürsoy MY, Özsezer G. Halk sağlığı hemşireliği yaklaşımıyla COVID-19 pandemisi. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 2020;2(2):126-142.
14. Varol G, Tokuç B. Halk sağlığı boyutuyla Türkiye'de Covid-19 pandemisinin değerlendirilmesi. *Namık Kemal Tıp Dergisi*, 2020;8(3):579-594.
15. Madabhavi I, Sarkar M, Kadakol N. COVID-19: a review. *Monaldi Archives for Chest Disease*, 2020;90(2).
16. Ünlü H, Çiçek E. Salgın hastalıklardan koruma ve kontrol önlemleri, COVID-19 pandemisi ile mücadele ve yaşanan güçlükler. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2021;8(1):101-107.
17. Pehlivan H. COVID-19 Pandemisinin derinleştirdiği sosyo-mekânsal eşitsizlikler ve kentsel alanın yeni dinamikleri. *Planlama*, 2021;31(3):352-360.
18. WHOe. (2022). *Shortage of personal protective equipment endangering health workers worldwide*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.who.int/news-room/detail/03-03-2020-shortage-of-personal-protective-equipment-endangering-health-workers-worldwide> adresinden ulaşılmıştır).
19. Koçak Tufan Z, Kayaaslan B. Crushing the curve, the role of national and international institutions and policy makers in COVID-19 pandemic. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 2020;50:495-508.
20. Chan JL, Purohit H. Challenges to transforming unconventional social media data into actionable knowledge for public health systems during disasters. *Disaster Med Public Health Prep*, 2019;1-8.
21. Güreşçi M. Covid-19 salgınında Türkiye'de kriz yönetimi iletişimi: TC Sağlık Bakanlığı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2020;7(5):53-65.
22. Kopmaz B, Arslanoğlu A. Mobil sağlık ve akıllı sağlık uygulamaları. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2019;5(4):251-255.
23. Hogarty DT, Hogarty JP, Hewitt AW. Smartphone use in ophthalmology: what is their place in clinical practice?. *Survey of Ophthalmology*, 2020;65:250-262.
24. Mobasher MH, King D, Johnston M, et al. The ownership and clinical use of smartphones by doctors and nurses in the UK: A multicentre survey study. *BMJ Innovations*, 2015;1:174-181.
25. Şengül E, Ünal E. Covid-19 salgınında halk sağlığı yönetimi. *Medical Research Reports*, 2020;3(Özel Sayı):162-171.

26. İşlek E, Özatkan Y, Uslu MKB, et al. Türkiye’de COVID-19 pandemisi yönetimi ve sağlık politikası stratejileri. *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi*, 2021;4(2):54-65.
27. Cruz MP, Santos E, Cervantes MV, et al. COVID-19, a worldwide public health emergency. *Revista Clínica Española (English Edition)*, 2021;221(1): 55-61.
28. Karaoğlu MK, Akın S. Evaluation of nurses’ views about hand washing habits and hand hygiene compliance rates. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 2019;16(1):33-40.
29. CDCa. (2022). *When and how to wash your hands*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.cdc.gov/handwashing/when-how-handwashing.html> adresinden ulaşılmıştır).
30. WHOc. (2022). *The evidence for clean hands*. (07/09/2022 tarihinde https://www.who.int/gpsc/country_work/en/ adresinden ulaşılmıştır).
31. WHOd. (2022). *Water, sanitation, hygiene, and waste management for the covid-19 virus. interim guidance 2020*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.who.int/publications-detail/water-sanitation-hygiene-and-waste-management-for-covid-19> adresinden ulaşılmıştır).
32. TC. Sağlık Bakanlığı. COVID-19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı) ‘na yakalanmamak için öneriler. 21/04/2020 tarihinde <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-na-yakalanmamak-i-cin-oneriler> adresinden ulaşılmıştır).
33. Mahase E. Coronavirus: global stocks of protective gear are depleted, with demand at 100 times. normal level, WHO warns. *BMJ*, 2020;368-543.
34. CDCb. (2022). *Interim guidance for the use of masks to control seasonal influenza virus transmission. guidelines and reccomandation*. (07/09/2022 tarihinde <https://www.cdc.gov/flu/professionals/infectioncontrol/maskguidance.htm> adresinden ulaşılmıştır).
35. Deniz PÖ, Kiraz EDE. COVID-19 pandemi sürecinde şehir sağlığı çalışmaları. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 2020;4:147-151.
36. Özşenler SD. Kovid-19 ve Sosyal mesafe: meta-tematik bir analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021;12(1):12-23.
37. Emiral E, Arslan Z, Gülümser Ş. COVID-19 pandemisi ve intihar. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 2020;5:138-147.
38. Nan X, Iles IA, Yang B, et al. Public health messaging during the COVID-19 pandemic and beyond: Lessons from communication science. *Health Communication*, 2022;37(1):1-19.
39. Hirsh J, Htay T, Bhalla S, et al. Breakthrough SARS-CoV-2 infections after COVID-19 immunization. *Journal of Investigative Medicine*, 2022;70(6):1429-1432.
40. Tenforde MW, Self WH, Gaglani M, et al. Effectiveness of mRNA vaccination in preventing COVID-19-associated invasive mechanical ventilation and death-U-nited States, March 2021-January 2022. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 2022;71(12):459.
41. Boden M, Zimmerman L, Azevedo KJ, et al. Addressing the mental health impact of COVID-19 through population health. *Clinical PsychologyReview*, 2021;85:102006.
42. Miyah Y, Benjelloun M, Lairini S, et al. COVID-19 impact on public health, environment, human psychology, global socioeconomy, and education. *The Scientific World Journal*, 2022.
43. Sher L. The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates. *QJM: An International Journal of Medicine*, 2020;113(10):707-712.
44. Gostin LO. Life after the COVID-19 pandemic. In *JAMA Health Forum*. American Medical Association; 2022. p. e220323-e220323.

45. Talevi D, Socci V, Carai M, et al. Mental health outcomes of the CoViD-19 pandemic. *Rivista di psichiatria*, 2020;55(3):137-144.
46. Ueda M, Nordström R, Matsubayashi T. Suicide and mental health during the CO-VID-19 pandemic in Japan. *Journal of Public Health*, 2022;44(3):541-548.
47. Lee AM, Wong JG, McAlonan GM, et al. Stress and psychological distress among SARS survivors 1 year after the outbreak. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 2007;52(4):233-240.
48. Umbrajkar S, Stankowski RV, Rezkalla S, et al. Cardiovascular health and disease in the context of COVID-19. *Cardiology Research*, 2021;12(2):67.
49. Del Rio, C., Collins, L. F., & Malani, P. (2020). Long-term health consequences of COVID-19. *JAMA*, 324(17), 1723-1724.
50. Puntmann VO, Carerj ML, Wieters I, et al. (2020). Outcomes of cardiovascular mag-netic resonance imaging in patients recently recovered from coronavirus disease 2019 (COVID-19). *JAMA Cardiology*, 2020;5(11):1265-1273.
51. Acar T, Demirel EA, Afşar N, et al. Nörolojik bakış açısından COVID-19. *Turk J Neurol*, 2020;26(2): 56-106.
52. Akyar İ. COVID-19 hastalarında akut solunum sıkıntısı sendromu (ARDS) yönetimi ve hemşirelik bakımı. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2020;7(Özel Sayı): 8-14.
53. Dikmen AU, Kına HM, Özkan S, et al. COVID-19 epidemiyolojisi: Pandemiden ne öğrendik. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 2020;4: 29-36.
54. Kansu A. Covid 19 pandemisinde akciğer ve göğüs hastalıkları. *Medical Research Re-ports*, 2020;3(Özel Sayı):11-16.
55. Marini JJ, Gattinoni L. Management of COVID-19 respiratory distress. *JAMA*, 2020;323(22):2329-2330.
56. Topçuoğlu MA, Öztürk Ş. COVID-19'un nörolojik görünümü: pratiğe yönelik göz-den geçirme. *Turk J Neurol.*, 2021;27(1):6-8.
57. Işık M, Bahat İ. COVID 19: Eğitimde yeni arayışlar. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 2021;4(1):82-89.
58. Yirci R, Özdemir TY. Covid-19 pandemisinin sosyoekonomik ve psikolojik gösterge-leri ile türk eğitim sistemi üzerindeki etkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 2021;14(53):2440-2466.
59. Budak F, Korkmaz Ş. COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 2020;(1): 62-79.
60. Boyce MR, Katz R. Rapid urban health security assessment tool: a new resource for evaluating local-level public health preparedness. *BMJ Global Health*, 2020;5(6): e002606.
61. Tanrıöver MD, Yıldırım HH, Ready FND, et al. Sağlık okuryazarlığı araştırması. *Sağ-lık-Sen Yayınları*, 2014;6:42-47.
62. Akbal E, Gökler ME. Covid-19 salgını sürecinde eksikliği ortaya çıkan bir gerçek: sağlık okuryazarlığı. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 2020;5:148-155.
63. Can B. Covid 19 Salgını ve Sağlık Okuryazarlığının Önemi. *Turkey Health Literacy Journal*, 2020;1(2):107-113.
64. Gül E, Doğan BA. COVID-19 salgını karşısında sağlık okuryazarlığının katkısı ve önemi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2022;7(2): 423-426.

65. Bulut A. COVID-19 salgını, halk sağlığı uzmanlığı ve yeni hayat. *Sağlık ve Toplum*, 2020;19:148-156.
66. Özdede S, Kalonya DH, Aygün A. Pandemi sonrası dönemde kişi başına düşen kentsel yeşil alan ihtiyacını yeniden düşünmek. *İDEALKENT*, 2021;(COVID-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü):362-388.
67. Chen P, Mao L, Nassis GP, et al. Coronavirus disease (COVID-19): The need to maintain regular physical activity while taking precautions. *Journal of Sport and Health Science*, 2020;9(2), 103.
68. Ciddi PK, Yazgan E. COVID-19 salgınında sosyal izolasyon sırasında fiziksel aktivite durumunun yaşam kalitesi üzerine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020;19(37):262-279.
69. Tunçay H, Eşbah H. Sağlıklı kentler ve pandemi: Covid-19 pandemisinin düşündürdükleri. *Peyzaj*, 2020;2(2):57-64.

Bölüm 9

PARAPLEJİ (OMURİLİK YARALANMASI) VE BAKIM ROLÜ

Cemal ÖZALP¹

GİRİŞ

Omurilik yaralanması, etkilenen kişilerin fiziksel, sosyal, finansal ve psikolojik refahını etkileyen, yaşamı tehdit eden bir durumdur. Bu durumun karmaşıklığı, bakımın yalnızca belirli bir hastalığı hedeflemeyi değil, bir bütün olarak kişiye odaklanmasını gerektirir (1). Kronik Omurilik yaralanması olan kişilerin kendilerinin bildirdiği bakım deneyimleri hakkında az miktarda literatür mevcuttur; ancak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki engelli kişilerin kendilerini görünmez veya beceriksiz hissettiklerini veya kendilerine bir kişi olarak değil de bir hastalık gibi davranıldığını bildirdikleri belirtiliyor (2).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2013 raporuna göre omurilik yaralanması görülme sıklığı 40 ile 80/milyon nüfus/yıldır (3). Dünya çapında omurilik yaralanması çoğunlukla üretken yaştaki genç erkekleri etkilemektedir (4). Omurga yaralanmalarının çoğunluğu (%60) 15 ile 35 yaş arasındaki genç sağlıklı erkekleri etkilemekte olup en yaygın olanı servikal omurga yaralanmalarıdır. Omurga yaralanmalarının ana nedeni künt travma olup en sık motorlu taşıt kazaları (%48), bunu düşme (%21) ve spor yaralanmaları (%14,6) takip etmektedir. Saldırı ve delici travma vakaların yaklaşık %10-20'sini oluşturur (5). Parapleji günümüzün tıbbi açıdan en zor hastalıklarından biridir. Omurilik yaralanmasının başlangıcından sonra batı tıbbi tarafından tedavisi, omurilik kanalının kalibresini ancak cerrahi dekompresyon yoluyla eski haline getirebilir, böylece hastaların hayatı tehdit edilmez ve kalıcı felç veya paraplejiye maruz kalmazlar (6). Ancak sinir yaralanmasından sonra felç olan siniri iyileştirmenin bir yolu yoktur, bu nedenle çoğu hasta zamanlarını sonsuza kadar tekerlekli sandalyede geçirir.

Yanlış tedavi veya gecikmiş tedavi nedeniyle iskemik sinirin sekonder olarak hasar görmesi durumunda engelli hastalar çeşitli yandaş hastalıklarla karşı karşıya

¹ Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt Meslek Yüksekokulu, cemal.ozalp@alparslan.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-1666-902X

dönmesine yardımcı olurken, kendilik kavramındaki değişimin ve etkilerinin göz önünde bulundurulması anahtar kelime olabilir. Ülkemizde omurilik yaralanmalı bireylere yönelik hemşirelik bakım rolü ve bireylere bakım verenlerin ihtiyaçları, zorlandıkları alanlara yönelik yapılmış çalışmaların sınırlı olması nedeni ile yeni çalışmalar yapılarak konu ile ilgili literatürün zenginleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Emerich L, Parsons KC, Stein A. Competent care for persons with spinal cord injury and dysfunction in acute inpatient rehabilitation. *Topics in spinal cord injury rehabilitation*;2012; 18(2): 149.
2. de Vries McClintock HF, Barg FK, Katz SP, et al. Health care experiences and perceptions among people with and without disabilities. *Disability and health journal*;2016; 9(1): 74-82.
3. Divanoglou A, Augutis M, Sveinsson T, et al. Self-reported health problems and prioritized goals in community-dwelling individuals with spinal cord injury in Sweden. *Journal of Rehabilitation Medicine*;2018; 50(10): 872-878. doi:10.2340/16501977-2383
4. Moshi H, Sundelin G, Sahlen KG, et al. Traumatic spinal cord injury in the north-east Tanzania—describing incidence, etiology and clinical outcomes retrospectively. *Global health action*;2017; 10(1): 1355604.
5. van Den Hauwe L, Sundgren PC, Flanders AE. “Spinal trauma and spinal cord injury (SCI).” *Diseases of the Brain, Head and Neck, Spine 2020–2023: Diagnostic Imaging*; 2020: 231-240.
6. Byra S. Basic hope and posttraumatic growth in people with traumatic paraplegia—the mediating effect of acceptance of disability. *Spinal Cord*; 2019;57(4): 301-307.
7. Xiang R, Xu F, Yin Z, et al. Effect of comprehensive nursing on traumatic paraplegia patients by evaluation of magnetic resonance imaging features. *Contrast Media & Molecular Imaging*; 2022.
8. Kirshblum SC, Biering-Sorensen F, Betz R, et al. International standards for neurological classification of spinal cord injury: cases with classification challenges. *The journal of spinal cord medicine*; 2014; 37.2: 120-127.
9. Kirshblum SC, Burns SP, Biering-Sorensen F, et al. Omurilik yaralanmasının nörolojik sınıflandırmasına yönelik uluslararası standartlar (2011’de revize edildi). *Omurilik tıbbi dergisi*; 2011; 34 (6): 535-546.
10. Serpanou I, Sakellari E, Psychogiou M. et al. Physical therapists’ perceptions about patients with incomplete post-traumatic paraplegia adherence to recommended home exercises: a qualitative study. *Brazilian journal of physical therapy*;2019; 23(1): 33-40. doi:10.1016/j.bjpt.2018.05.004
11. Wijesinghe CJ, Cunningham N, Fonseka P, et al. Factors associated with caregiver burden among caregivers of children with cerebral palsy in Sri Lanka. *Asia Pacific Journal of Public Health*;2015; 27(1): 85-95.
12. Gajraj-Singh P. Psychological impact and the burden of caregiving for persons with spinal cord injury (SCI) living in the community in Fiji. *Spinal cord*;2011; 49(8): 928-934.
13. Moghimi C. Issues in caregiving: The role of occupational therapy in caregiver training. *Topics in geriatric rehabilitation*;2007; 23(3): 269-279.

14. Roth K, Mueller G, Wyss A. Experiences of peer counselling during inpatient rehabilitation of patients with spinal cord injuries. *Spinal cord series and cases*; 2019; 5, 1. doi:10.1038/s41394-018-0144-x
15. Houlihan BV, Brody M, Everhart-Skeels S. Randomized trial of a peer-led, telephone-based empowerment intervention for persons with chronic spinal cord injury improves health self-management. *Archives of physical medicine and rehabilitation*; 2017; 98(6): 1067-1076.
16. Haas BM, Price L, Freeman JA. Qualitative evaluation of a community peer support service for people with spinal cord injury. *Spinal cord*; 2013; 51(4): 295-299.
17. World Health Organization, and International Spinal Cord Society. *International perspectives on spinal cord injury*. World Health Organization, 2013.
18. Divanoglou A, Georgiou M. Perceived effectiveness and mechanisms of community peer-based programmes for spinal cord injuries—a systematic review of qualitative findings. *Spinal Cord*; 2017; 55(3): 225-234.
19. Geçit AGS, Özbayır T. Spinal Travmalar ve Hemşirelik Bakımı. 2021.
20. Özalp C. Immanuel Kant ve Hemşirelerin Bakım Görevi., Hazar U (Ed.), **Sağlık & Bilim 2023 Hemşirelik-I içinde**. İstanbul: Efe Akademi; 2023. p. 331-338.
21. Guilcher SJT, Hogan ME, Calzavara A, et al. Prescription drug claims following a traumatic spinal cord injury for older adults: A retrospective population-based study in Ontario, Canada. *Spinal Cord*. 2018; 56(11): 1059-1068.
22. Chamberlain JD, Eriks-Hoogland IE, Hug K, et al. Attrition from specialised rehabilitation associated with an elevated mortality risk: Results from a vital status tracing study in Swiss spinal cord injured patients. *BMJ Open*; 2020; 10(7): e035752
23. Ronca E, Scheel-Sailer A, Koch HG, et al. Satisfaction with access and quality of healthcare services for people with spinal cord injury living in the community. *J Spinal Cord Med*. 2020;43(1):111-21.
24. Touhami D, Essig S, Debecker I, et al. The effect of the general practitioner as the first point of contact for care on the satisfaction with health care services in persons living with chronic spinal cord injury: A cross-sectional study. *Zeitschrift für Evidenz, Fortbildung und Qualität im Gesundheitswesen*; 2023; 177, 48-56. doi:10.1016/j.zefq.2022.12.004
25. Touhami, D., Brach, M., Essig, S. et al. First contact of care for persons with spinal cord injury: a general practitioner or a spinal cord injury specialist?. *BMC Family Practice*; 2021; 22(1), 1-10.
26. Röthlisberger F, Boes S, Rubinelli S. Challenges and potential improvements in the admission process of patients with spinal cord injury in a specialized rehabilitation clinic - an interview based qualitative study of an interdisciplinary team. *BMC health services research*; 2017; 17(1): 443. doi:10.1186/s12913-017-2399-5
27. Ronca E, Scheel-Sailer A, Koch HG, et al. Health care utilization in persons with spinal cord injury: part 2-determinants, geographic variation and comparison with the general population. *Spinal Cord*; 2017; 55(9): 828-33.
28. Schusselä Fillietaz S, Berchtold P, Kohler D, et al. Integrated care in Switzerland: results from the first nationwide survey. *Health Policy*; 2018; 122(6): 568-76.
29. Buzzell A, Chamberlain JD, Eriks-Hoogland I, et al. Etiology-specific variation in survival following non-traumatic spinal cord injury: a causal inference approach using data from a population-based cohort. *Spinal Cord*. 2021; 59(3): 257-65.

Bölüm 10

SERVİKS KANSERİ VE KORUNMA SÜREÇLERİ

Fatma Nisan AKÇAY¹
Meltem UĞURLU²

1. SERVİKS KANSERİ VE EPİDEMİYOLOJİSİ

Kanser, vücudumuzun bazı bölgelerindeki hücrelerin normal sınırlarının dışına çıkması ile ortaya çıkan hastalık grubudur (1). Kanser türlerinden birisi olan serviks kanseri, kadın kanserleri arasında 4. sırada yer almaktadır (2). Serviks kanseri düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayan kadınlar için önemli bir mortalite ve morbidite nedenidir. Dünya genelinde 2020 yılında 604.000 kadının serviks kanseri teşhisi aldığı, yaklaşık 342.000 kadınının da kanser nedeniyle öldüğü tahmin edilmektedir (3, 4). Ülkemizde Türkiye Kanser İstatistikleri 2017 yılı raporuna göre; serviks kanseri kadın kanserleri arasında 9.sırada yer almaktadır (5). Ülkelerde uygulanan kanser tarama ve önleme programları doğrultusunda serviks kanseri insidansları değişiklik göstermektedir (6). Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, yaklaşık 570.000 kadın serviks kanseri tanısı alırken bu kadınların yaklaşık 311.000'i de hastalık nedeniyle yaşamını kaybetmektedir. Serviks kanserini önleme, koruma ve tedavisinde uygulanacak kapsamlı stratejiler sayesinde önemli bir halk sağlığı sorununun çözümüne katkı sunulacaktır (7).

2. SERVİKS KANSERİ ETİYOLOJİSİ VE RİSK FAKTÖRLERİ

Birçok kanserde olduğu gibi serviks kanserinin de etyolojisi tam olarak bilinmemektedir. Bu açıdan bakıldığında toplumda bütün kadınlar serviks kanseri açısından risk altındadır (8). Serviks kanserinin etyolojisinde Human Papilloma Virüs (HPV) enfeksiyonu büyük rol oynamaktadır. Bunun yanında bireylerin sosyo-ekonomik durumu, beslenme şekli, cinsel sağlık ve gebelik öyküsü, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, gebelikte diethylstilbestrol (DES) maruziyeti, sigara

¹ Uzm. Ebe, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik ABD ORCID iD: 0000-0002-2418-3644

² Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, ORCID iD: 0000-0002-9183-219X

10.3. Tersiyer Korunma (Rehabilitasyon ve İyileştirme)

Kanserin invazyon gösterdiği durumlarda uygun yöntemler kullanarak tedavi ve rehabilitasyonunu sağlamak, hastalık durumunda ise sekellerin önlenmesidir (8,23, 79,80).

Hemşirelerin serviks kanserinden korunma ve tedavi süreçlerinde kaliteli ve nitelikli bakım sağlamak üzere; güncel gelişmeleri takip etmeleri, yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları, bireylerin sağlık inançlarını dikkate alarak kanıta dayalı bilgileri uygulamaya aktarabilmeleri önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. World Health Organization. Cancer [Online] https://www.who.int/health-topics/cancer#tab=tab_1 [Accessed: 30th August 2022]
2. World Health Organization. Cervical cancer elimination initiative [Online] <https://www.who.int/initiatives/cervical-cancer-elimination-initiative> [Accessed: 30th August 2022]
3. Sung, Hyuna, et al. Global cancer statistics 2020: Globocan estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA: a cancer journal for clinicians*, 2021, 71.3: 209-249. doi.org/10.3322/caac.21660
4. Yagi, Asami, et al. Cervical cancer protection in Japan: where are we?. *Vaccines*, 2021, 9.11: 1263. doi.org/10.3390/vaccines9111263
5. T.C Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü 2017 Yılı Türkiye Kanser İstatistikleri [Online] https://hsqm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kanser-db/istatistik/Turkiye_Kanser_Istatistikleri_2017.pdf [Accessed: 30th August 2022]
6. Güner, Pınar Döner; Gözükara, Kerem Han. Kadın hekimlerin çocuklarına human papilloma virus aşısı yaptıрма kararını etkileyen faktörler. *Ankara Medical Journal*, 2019, 19.3: 539-549. doi.org/10.17098/amj.624511
7. World Health Organization. Cervical cancer [Online] https://www.who.int/health-topics/cervical-cancer#tab=tab_1 [Accessed: 30th August 2022]
8. Kanbur, Ar Gör Ayla; Çapık, Yard Doç Dr Cantürk. Servikal kanserden korunma, erken tanı-tarama yöntemleri ve ebe/hemşirenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2011, 18.1: 61-72.
9. American Cancer Society . Risk factors for cervical cancer [Online] <https://www.cancer.org/cancer/cervical-cancer/causes-risks-prevention/risk-factors.html> [Accessed: 29th August 2022]
10. Yöntem, Mustafa, et al. Human papilloma virüs (hvp) varlığının cinsel aktif kadınlarda moleküler metodlarla değerlendirilmesi. *Academic Platform-Journal of Engineering and Science*, 2019, 7.2: 217-221. doi.org/10.21541/apjes.513783
11. Castle, Philip E.; Einstein, Mark H.; Sahasrabudde, Vikrant V. Cervical cancer prevention and control in women living with human immunodeficiency virus. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*, 2021, 71.6: 505-526. doi.org/10.3322/caac.21696
12. American Cancer Society. Cervical cancer symptoms/signs of cervical cancer . [Online] <https://www.cancer.org/cancer/cervical-cancer/detection-diagnosis-staging/signs-symptoms.html>. [Accessed: 01st September 2022]

13. Beji N. K. Kadın sağlığı ve hastalıkları. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2016.
14. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Kanser Dairesi Başkanlığı [Online]. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-turleri/kanser-turleri/kanser-dairesi-baskanligi-kanser-turleri-serviks-kanseri.html#:~:text=Rahim%20a%C4%9Fz%-C4%B1%20kanseri%3B%20d%C3%BCnyada%20kad%C4%B1nlarda,kanser%20olup%20%C3%B6nlenbilir%20bir%20hastal%C4%B1kt%C4%B1r.> [Accessed:01st September 2022]
15. Hausen, H. Zur. Molecular pathogenesis of cancer of the cervix and its causation by specific human papillomavirus types. *Human pathogenic papillomaviruses*, 1994.p. 131-156.
16. Ardekani, A., Sepidarkish, M., Mollalo, A., Afradiasbagharani, P., Rouholamin, S., Rezaeinejad, M., Farid-Mojtahedi, M., Mahjour, S., Almukhtar, M., Nourollahpour Shiadeh, M., & Rostami, A. Worldwide prevalence of human papillomavirus among pregnant women: A systematic review and meta-analysis. *Reviews in medical virology*, e2374. 2022. Advance online publication. <https://doi.org/10.1002/rmv.2374>
17. Roman, Benjamin R.; Aragones, Abraham. Epidemiology and incidence of HPV-related cancers of the head and neck. *Journal of Surgical Oncology*, 2021, 124.6: 920-922. doi.org/10.1002/jso.26687
18. Dikbaş, Levent. Human papilloma virüs aşıları: Güncel Tartışmalar. *Duzce Medical Journal*, 2017, 19.3: 81-85.
19. Demır, Esra Tuba, et al. Serviks dokularında hpv dna pozitifliği ve osteopontin düzeyi arasındaki ilişkinin araştırılması. 2022. [doi:10.54453/TMCD.2022.28247](https://doi.org/10.54453/TMCD.2022.28247)
20. Harder, Thomas, et al. Efficacy, effectiveness and safety of vaccination against human papillomavirus in males: a systematic review. *BMC medicine*, 2018, 16.1: 1-14. doi.org/10.1186/s12916-018-1098-3
21. Harden, Mallory E.; Munger, Karl. Human papillomavirus molecular biology. *Mutation Research/Reviews in Mutation Research*, 2017, 772: 3-12. doi.org/10.1016/j.mrrev.2016.07.002
22. Topçu, Seda, et al. Hekimlerin human papillomavirus enfeksiyonu ve aşısı ile ilgili farkındalıkları ve yaklaşımları. *Cukurova Medical Journal*, 2018, 43.2: 326-331. doi.org/10.17826/cumj.341676
23. Aydoğdu, Saadet Gonca Mavi; Özsoy, Ülkü. Serviks kanseri ve HPV. *Androl Bul*, 2018, 20: 25-29. doi.org/10.24898/tandro.2018.62533
24. Barnard, Marie, et al. Human papillomavirus (HPV) vaccine knowledge, attitudes, and uptake in college students: Implications from the Precaution Adoption Process Model. *PloS one*, 2017, 12.8: e0182266. doi.org/10.1371/journal.pone.0182266
25. Başlı, Mükerrrem; Hılmiye, A. K. S. U.; Toptaş, Belma. Bir üniversitede öğrenim gören sağlık yüksekokulu öğrencilerinin human papilloma virüs ve Hpv aşısı ile ilgili bilgi ve görüşleri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2019, 8.1: 1-17.
26. Yılmaz, Büşra, et al. Genç erişkinlerin human papilloma virüs (Hpv) ve Hpv aşısına ilişkin bilgi ve görüşleri: analitik kesitsel bir çalışma. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2021.
27. Sabeena, Sasidharanpillai, et al. Possible non-sexual modes of transmission of human papilloma virus. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Research*, 2017, 43.3: 429-435. doi.org/10.1111/jog.13248

28. Dassi, Luisa, et al. Detection of human papillomaviruses in the nasopharynx of breastfed infants: New findings and meta-analysis. *Viruses*, 2020, 12.10: 1119. doi.org/10.3390/v12101119
29. Topan, Aysel, et al. 5-18 Yaş kız çocuğu olan annelerin human papilloma virüs aşısına yönelik bilgi durumlarının belirlenmesi: aile sağlığı merkezli bir çalışma. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 2019, 6.2: 228-236. DOI: 10.17681/hsp.428369
30. Barnabas, Ruanne V., et al. Single-dose HPV vaccination efficacy among adolescent girls and young women in Kenya (the KEN SHE Study): study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*, 2021, 22.1: 1-19.
31. Adıgüzel, Aydın, et al. Çocuk hekimlerinin human papilloma virus aşıları hakkındaki bilgi ve eğilimleri. *Cocuk Sagligi ve Hastaliklari Dergisi*, 2018, 61.
32. Tayfur, Ç. İ. F. T., et al. Hastanede çalışan ebe ve hemşirelerin Human papilloma virüs aşıları hakkında bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi. *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 52.1: 49-52.
33. Başar, Fatma; Çiçek, Sevil; Sağlam, Havva Yeşildere. Hemşirelik bölümü öğrencilerinin human papilloma virüsü ve aşısına yönelik bilgi düzeyleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 2019, 10.17: 123-138. DOI: 10.26466/opus.499635
34. Sauvageau, Chantal, et al. Human papilloma virus vaccine and cervical cancer screening acceptability among adults in Quebec, Canada. *BMC Public Health*, 2007, 7.1: 1-6. doi.org/10.1186/1471-2458-7-304
35. ACOG. Human papillomavirus (hvp) vaccination. [Online] <https://www.acog.org/womens-health/faqs/hpv-vaccination.pdf> [Accessed:17th August 2022]
36. American Cancer Society. Hpv vaccine facts. [Online] <https://www.cancer.org/cancer/cancer-causes/infectious-agents/hpv/hpv-vaccine-facts-and-fears.html.pdf> [Accessed:17th August 2022]
37. European Medicines Agency. Cervarix. [Online] <https://www.ema.europa.eu/en/medicines/human/EPAR/cervarix> [Accessed:17th August 2022]
38. European Medicines Agency. Gardasil. [Online] <https://www.ema.europa.eu/en/medicines/human/EPAR/gardasil> [Accessed:17th August 2022]
39. European Medicines Agency. Gardasil 9. [Online] <https://www.ema.europa.eu/en/medicines/human/EPAR/gardasil-9> [Accessed:17th August 2022]
40. ACOG. What are the side effects of the Hpv vaccine ?. [Online] <https://www.acog.org/womens-health/faqs/hpv-vaccination.pdf> [Accessed:17th August 2022]
41. Nicol, Alcina F., et al. HPV vaccines: their pathology-based discovery, benefits, and adverse effects. *Annals of Diagnostic Pathology*, 2015, 19.6: 418-422. doi.org/10.1016/j.anndiagpath.2015.07.008
42. Gürsu, Türkan; Desteli, Güldeniz; Ayhan, Ali. Human papilloma virüs aşılarının komplikasyonları. *Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi*, 2014, 17.3.
43. Çeşmecı, Yusuf, et al. İnternlerin gözünden Hpv enfeksiyonları ve Hpv aşisi. *Türk jinekolojik onkoloji dergisi*, 2015, 18.3: 85-92.
44. Newman, Peter A., et al. Parents' uptake of human papillomavirus vaccines for their children: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *BMJ open*, 2018, 8.4: e019206. doi.org/10.1136/bmjopen-2017-019206
45. Michala, Lina, et al. Human papilloma virus infection in sexually active adolescent girls. *Gynecologic oncology*, 2012, 126.2: 207-210. doi.org/10.1016/j.ygyno.2012.04.042
46. Yakut, Halil İbrahim; Çetinkaya, Nilüfer. Adölesanlarda Hpv enfeksiyonu ve Hpv aşıları. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, 2013, 10.39: 1627-1629.

47. Dorji, Thinley, et al. Gender-neutral HPV elimination, cervical cancer screening, and treatment: Experience from Bhutan. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 2022, 156.3: 425-429. doi.org/10.1002/ijgo.13728
48. Esin, A. T. L. I.; İlknur, G. Ö. L. Ebeveynlerin human papilloma virüs aşısına yönelik tutum ve inançlarının değerlendirilmesi. *Izmir Democracy University Health Sciences Journal*, 5.1: 270-284. doi.org/10.52538/iduhes.1087135
49. Mendes Lobão, William, et al. Low coverage of HPV vaccination in the national immunization programme in Brazil: Parental vaccine refusal or barriers in health-service based vaccine delivery?. *PloS one*, 2018, 13.11: e0206726. doi.org/10.1371/journal.pone.0206726
50. Abdullahi, Leila H., et al. Improving vaccination uptake among adolescents. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2020, 1. doi.org/10.1002/14651858.CD011895.pub2
51. Bhatla, Neerja, et al. Cancer of the cervix uteri: 2021 update. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 2021, 155: 28-44. doi.org/10.1002/ijgo.13865
52. Ashtarian, Hossein, et al. Knowledge about cervical cancer and pap smear and the factors influencing the pap test screening among women. *International journal of community based nursing and midwifery*, 2017, 5.2: 188.
53. Arbyn, Marc, et al. The European response to the WHO call to eliminate cervical cancer as a public health problem. *International journal of cancer*, 2021, 148.2: 277-284. doi.org/10.1002/ijc.33189
54. Practice Bulletin No. 157: Cervical Cancer Screening and Prevention. *Obstetrics & Gynecology*: January 2016 - Volume 127 - Issue 1 - p e1-e20. doi: 10.1097/AOG.0000000000001263
55. World Health Organization. World Health Assembly adopts global strategy to accelerate cervical cancer elimination. [Online] <https://www.who.int/news/item/19-08-2020-world-health-assembly-adopts-global-strategy-to-accelerate-cervical-cancer-elimination> [Accessed:30th August 2022]
56. Pehlivanoglu, Elif Fatma Özkan, et al. Aile hekimliği polikliniğine başvuran kadın hastaların Human Papilloma Virüs aşılması ve serviks kanseri hakkında bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *Ortadoğu Tıp Dergisi*, 2019, 11.4: 456-460. doi.org/10.21601/ortadogutipdergisi.529515
57. Khanı Jaihooni, Ali; Jormand, Hanieh; HARSINI, Pooyan Afzali. The effect of educational program based on beliefs, subjective norms and perceived behavior control on doing pap-smear test in sample of Iranian women. *BMC women's health*, 2021, 21.1: 1-10. doi.org/10.1186/s12905-021-01419-w
58. Aldohaihan, Arwa I.; Alshammari, Sulaiman A.; Arafah, Danyah M. Using the health belief model to assess beliefs and behaviors regarding cervical cancer screening among Saudi women: a cross-sectional observational study. *BMC women's health*, 2019, 19.1: 1-12. doi.org/10.1186/s12905-018-0701-2
59. Mehraban, Shadan Shirazi Zadeh; Namdar, Azam; Naghizadeh, Mohammad Mehdi. Assessment of preventive behavior for cervical cancer with the health belief model. *Asian Pacific journal of cancer prevention: APJCP*, 2018, 19.8: 2155. doi: 10.22034/APJCP.2018.19.8.2155
60. Kılıçsokan, Pınar; İlhan, Nesrin. Bir aile sağlığı merkezine başvuran kadınların pap smear testi yaptıрма durumları ile serviks kanserine ve pap smear testine yönelik sağlık inançları. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, 2020, 17.2: 323-327. doi.org/10.38136/jgon.667534

61. Chrysostomou, Andreas C., et al. Cervical cancer screening programs in Europe: the transition towards HPV vaccination and population-based HPV testing. *Viruses*, 2018, 10.12: 729. doi.org/10.3390/v10120729
62. Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği. TJOD Bilgilendirme [Online] <https://www.tjod.org/tjod-bilgilendirme/> [Accessed:03rd September 2022]
63. T.C Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Serviks Kanseri Tarama Programı Ulusal Standartları [Online] <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-tarama-standartlari/listesi/serviks-kanseri-tarama-program%C4%B1-ulusal-standartlar%C4%B1.html> [Accessed:03rd September 2022]
64. Kaya Şenol, Derya. How Much I Am Aware of Human Papilloma Virus (HPV)?. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 2019, 13.4: 462-471. DOI: 10.21763/tjfmpe.651359
65. Avcı, Gülçin Alp; Bozdayı, Gülendam. İnsan papilloma virüsü. *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, 2013, 3: 136-144.
66. Atıgan, Ayhan; Eraydın, Ersen. Human Papillomavirus (HPV) Tiplerinin Prevalansının Saptanması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 2020, 15.2: 35-40. doi.org/10.17517/ksutfd.607179
67. Sankaranarayanan, R. Screening for cancer in low-and middle-income countries. *Annals of global health*, 2014, 80.5: 412-417. doi.org/10.1016/j.aogh.2014.09.014
68. Kariya, Hitomi, et al. Does mailing unsolicited HPV self-sampling kits to women overdue for cervical cancer screening impact uptake of other preventive health services in a United States integrated delivery system?. *Preventive Medicine*, 2022, 154: 106896. doi.org/10.1016/j.ypmed.2021.106896
69. Altinel, Büşra; Belgın, A. K. I. N. Kırk ile elli beş yaş arası kadınların serviks kanseri risk faktörlerine göre serviks kanseri taraması yaptırma durumları. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2020, 23.1: 53-59. doi.org/10.17049/ataunihem.522400
70. Ashtarian, Hossein, et al. Knowledge about cervical cancer and pap smear and the factors influencing the pap test screening among women. *International journal of community based nursing and midwifery*, 2017, 5.2: 188.
71. Touch, Sothy; OH, Jin-Kyoung. Knowledge, attitudes, and practices toward cervical cancer prevention among women in Kampong Speu Province, Cambodia. *BMC cancer*, 2018, 18.1: 1-8. doi.org/10.1186/s12885-018-4198-8
72. Strelow, Brittany; O’laughlin, Danielle. Barriers to cervical cancer screening among immigrants. *JAAPA*, 2022, 35.3: 23-27. doi.org/10.1097/01.JAA.0000819564.35151.0a
73. Öztürk, Yasemin. Kadınların pap smear tarama testini yaptırmalarının önündeki engeller. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 2020, 29.1: 61-68. doi.org/10.17942/sted.466811
74. Winer, Rachel L., et al. Effect of mailed human papillomavirus test kits vs usual care reminders on cervical cancer screening uptake, precancer detection, and treatment: a randomized clinical trial. *JAMA network open*, 2019, 2.11: e1914729-e1914729. doi:10.1001/jamanetworkopen.2019.14729
75. Malone, Colin, et al. Reactions of women underscreened for cervical cancer who received unsolicited human papillomavirus self-sampling kits. *Journal of medical screening*, 2020, 27.3: 146-156. doi.org/10.1177/0969141319885994
76. Adunlin, Georges, et al. Barriers and facilitators to breast and cervical cancer screening among immigrants in the United States. *Journal of immigrant and minority health*, 2019, 21.3: 606-658. doi.org/10.1007/s10903-018-0794-6

77. Sasidharanpillai, Sabeena; Ravishankar, Nagaraja. The short-term impact of CO-VID-19 pandemic on cervical cancer screening: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 2022, 23.5: 1497-1504. doi.org/10.31557/APJCP.2022.23.5.1497
78. Bal, Meltem Demirgöz. Kadınların pap smear testi yaptırma durumlarının sağlık inanç modeli ölçeği ile değerlendirilmesi. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 2014, 4.3: 133-138. DOI: 10.5455/musbed.20140711031132
79. Gözüyeşil, Ebru; Düzgün, Ayten Ariöz; Aslan, Kevser Sevgi Ünal. Kadınların serviks kanserinden korunma ve erken tanıya yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 2019, 28.4: 229-238. doi.org/10.17942/sted.444170
80. International Agency For Research On Cancer, et al. Planning and implementing cervical cancer prevention and control programs: a manual for managers [Online] https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/34885/ACCP2004_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Accessed:03rd September 2022]
81. Wentzensen, Nicolas; Arbyn, Marc. HPV-based cervical cancer screening-facts, fiction, and misperceptions. *Preventive medicine*, 2017, 98: 33-35. doi.org/10.1016/j.ypmed.2016.12.040
82. Musa, Jonah, et al. Effect of cervical cancer education and provider recommendation for screening on screening rates: A systematic review and meta-analysis. *PloS one*, 2017, 12.9: e0183924. doi.org/10.1371/journal.pone.0183924
83. Gonul, K. U. R. T.; Akyuz, Aygul. Evaluating the effectiveness of interventions on increasing participation in cervical cancer screening. *The Journal of Nursing Research*, 2019, 27.5: e40. doi: 10.1097/jnr.00000000000000317
84. Thompson, B., Carosso, E. A., et al. Results of a randomized controlled trial to increase cervical cancer screening among rural Latinas. *Cancer*, 2017, 123(4), 666-674. doi.org/10.1002/cncr.30399
85. Yetimaller, Hakan, et al. Premalign ve malign servikal lezyonlu hastalarda HPV enfeksiyonu. *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi*, 2009, 6.4: 273-278.

Bölüm 11

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN COVID-19'A İLİŞKİN ALGILARI VE ZİHİNSEL İMAJLARI

Ebru SÖNMEZ SARI¹
Gülşah SEZEN VEKLİ²
Belkız KIZILTAN³

GİRİŞ

İlk olarak Aralık 2019 'da Çin'in Vuhan şehrinde ortaya çıkan COVID-19 hastalığı, tüm dünyada hızla yayılmaya başlaması ile küresel acil bir halk sağlığı sorunu olarak tanımlandı (1). COVID-19 pandemisinin toplumsal, ekonomik ve sosyal boyutlarının olması birçok sektörü etkiledi (2). Pandemiden en çok etkilenen sektör sağlık hizmetleri ve sağlık çalışanları ise yüksek risk grubunda idi (1,3-6).

Sağlık ekibinin en önemli üyelerinden biri olan hemşireler ise pandemi sürecinden en çok etkilenen sağlık çalışanları idi (4,7-9). Yapılan bir çalışmada pandemi sürecinde ön saflarda çalışan hemşirelerin hem hastalarla yakın ve sık temasları ve normalden daha uzun saatler çalışmaları nedeniyle yüksek enfeksiyon riskine maruz kaldığı hem de psikolojik açıdan olumsuz etkilendiği bildirildi (9). Yine hemşirelerle yapılan farklı bir çalışmada çok zor şartlarda çalışmalarına neden olan daha önce hiç deneyimlemedikleri ve belirsiz olan bu sürecin hemşireleri hem psikolojik hem de fiziksel olarak etkilediği belirtildi (7). Hemşirelerle yapılan bir başka çalışmada hemşirelerin bu süreçte özellikle enfekte olma korkusu yaşadıkları, iş yüklerinin arttığı, COVID-19'lu hastalara bakımın daha çok sorumluluk gerektirdiği, dinlenmelerine fırsat bulamadıkları ve duygusal olarak tükendikleri bildirildi (8). COVID-19 pandemisi sadece hemşireleri değil hemşirelik öğrencilerini de önemli derecede etkiledi. Yapılan bir çalışmada hemşirelik öğrencilerinin ilk başta pandeminin kaosunda kaybolduğu, bakıma

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, ebrusonmez85@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0001-7337-4853

² Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, gulsahsezen28@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-3367-3706

³ Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, belkiz.kiziltan@avrasya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-2044-623X

planlanan bu çalışmada, COVID-19 ile ilgili sık kullanılan metaforlar savaş, canavar, hapisane, dipsiz bir kuyu, çaresizlik ve düşman oldu. Metaforlar bir bütün olarak incelendiğinde çoğu ifadenin mücadele, belirsizlik ve çaresizliği ifade ettiği görüldü. Bu dönemde meslekte olduklarını düşünerek ifade ettikleri zihinsel imajlarında ise; kendilerini yeterli gördükleri, mesleki boyutta halka yönelik (tedbirlere uymada) beklenti içerisinde oldukları ve daha çok olumsuz duygular hissettikleri saptandı. Bu bulgular çerçevesinde geleceğin hemşirelik iş gücü olan hemşirelik öğrencilerinin böylesi küresel salgınlarda süreci etkin yönetebilmeleri açısından, baş etme teknikleri, duygularını kontrol etme, umutlarını sürdürme, doğru bilgi edinme kaynakları, mesleki algı gibi sürece özgü yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir. Gelecekte olası pandemi süreçlerinde aktif rol alacak hemşirelik öğrencilerinin COVID-19 pandemisi ile ilgili algılarını ortaya çıkaran bu araştırmanın sonuçlarının; meslek öncesi dönemde salgın yönetimi konusunda eğitim politikalarını oluşturanlara, program geliştiricilere, öğretim elemanlarına ve sağlık eğitimi alanında çalışan araştırmacılara rehber olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Özbey GA, Acar GA, Bozdağ F, Yalçın BNB, Çoban T, Ener D,... Yekdeş YH. Bulaşıcı hastalıklar çalışma grubu. Pınar Okyay ve Sarp Üner (Editörler). Halk sağlığı bakış açısıyla COVID-19. Hipokrat Yayıncılık, 2021. s. 3-4.
2. Soylu ÖB. Türkiye ekonomisinde COVID-19'un sektörel etkileri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 2020;7(6), 169-185.
3. Bhagavathula AS, Aldhalei WA, Rahmani J, Mahabadi MA, &Bandari DK. Novel-coronavirus (COVID-19) knowledgeandperceptions: a survey on healthcareworkers. MedRxiv. 2020.
4. Çalışkan-Pala S, & Metintas S. COVID-19 pandemisinde sağlık çalışanları. ESTÜ-DAM Halk Sağlığı Dergisi. 2020;5,156-168. <https://doi.org/10.35232/estudamh-sd.789806>
5. Sağlık Bakanlığı. COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı. Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması. Ankara. Sağlık Bakanlığı. 2020; s. 12.
6. Ulenaers D, Grosemans J, Schrooten W, & Bergs J. Clinical placement experience of Nursing students during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. Nurse education today. 2021;99,104746. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.104746>
7. Fontanini R, Visintini E, Rossetini G, Caruzzo D, Longhini J, &Palese A. Italian Nurses' experiences during the COVID-19 pandemic: a qualitative analysis of internet posts. International Nursing Review. 2021;68(2),238-247. <https://doi.org/10.1111/inr.12669>
8. González-Gil MT, González-Blázquez C, Parro-Moreno AI, Pedraz-Marcos A, Palmar-Santos A, Otero-García L, ... & Oter-Quintana C. Nurses' perceptions and demands regarding COVID-19 care delivery in critical care units and hospital emer-

- gency services. *Intensive and Critical Care Nursing*. 2021;62,102966. <https://doi.org/10.1016/j.iccn.2020.102966>
9. Lai J, Ma S, Wang Y, Cai Z, Hu J, Wei N, ... & Hu S. Factors associated with mental health outcomes among healthcare workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA network open*. 2020;3(3),e203976-e203976.
 10. İlaslan N, & Demiray A. Koronavirüs 2019 Pandemi Sürecinde Hemşirelik Eğitimi: Belirsizlikler ve Öneriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*. 2021;14(2),171-177. <https://doi.org/10.46483/deuhfed.806355>
 11. Cömert İ, & Çakır ÇŞ. COVID-19 ile ilgili öğretmen algılarını belirlemeye yönelik bir olgu bilim çalışması. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 2021;6(2),382-405. <https://doi.org/10.53506/egitim.905674>
 12. Tamimi Y. Örgüt kültürünün metaforlarla analizi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. 2005.
 13. Chan ZC, Chien WT, & Henderson S. Metaphorical interpretations of the educator-student relationship: An innovation in nursing educational research. *Nurse education in practice*. 2018;28,46-53. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2017.09.012>
 14. Durgun H, Köktürk Dalcı B, & Bayraktar F. Mental images of nurses regarding COVID-19: A metaphor study. *Journal of Nursing Management*. 2021 <https://doi.org/10.1111/jonm.13482>
 15. Marey-Sarwan I, Hamama-Raz Y, Asadi A, Nakad B, & Hamama L. "It's like we're at war": Nurses' resilience and coping strategies during the COVID-19 pandemic. *Nursing inquiry*. 2021;e12472. <https://doi.org/10.1111/nin.12472>
 16. Miller S. Analysis of phenomenological data generated with children as research participants. *Nurse Researcher*. 2003;10(4),68-82.
 17. Ekici G. Öğretmen Adaylarının "AIDS" Kavramı Konusundaki Bilişsel Yapıları: Çizme-Yazma Tekniği Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2019;7,115-129. <https://doi.org/10.18506/anemon.520946>
 18. Arıcı B. Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim. *Sanat Dergisi*. 2006;(10),15-22.
 19. Aykaç N. Perceptions of the teacher and teaching process in the drawings of elementary school students. *Education and Science*. 2012;37(164).
 20. Çepni S. Araştırma ve proje çalışmalarına giriş. (8. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık. 2018.
 21. Yıldırım A, Şimşek H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi. 2018.
 22. Karataş Z. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*. 2015;1(1),62-80.
 23. Li C, He J, Yuan C, Chen B, Sun Z. The effects of blended learning on knowledge, skills, And satisfaction in nursing students: A meta analysis. *Nurse Education Today*. 2019;82:51-57. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2019.08.004>
 24. Mohamed HAS. COVID-19 Pandemisi Haberlerinde Savaş Metaforu Kullanımının Eleştirel Analizi. *Habitus Toplumbilim Dergisi*. 2021;2(2),33-53.
 25. Lep Ž, Babnik K, & Hacin Beyazoglu K. Emotional responses and self-protective behavior within days of the COVID-19 outbreak: The promoting role of information credibility. *Frontiers in Psychology*. 2020;11,1846. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01846>

26. World Health Organization [WHO],. Coronavirus disease (COVID-19) pandemic. 2021.
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
27. Sağlık Bakanlığı. COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı. Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması. Ankara: s. 12. 2020.
28. Vinkers CH, van Amelsvoort T, Bisson JI, Branchi I, Cryan JF, Domschke K, ... & van der Wee NJ. Stress resilience during the coronavirus pandemic. *European Neuropsychopharmacology*. 2020;35,12-16. <https://doi.org/10.1016/j.euroneuro.2020.05.003>
29. İmer-Çetin N, Timur S, & Pehlivan H. Fen Bilimleri Öğretmenlerinin COVID-19 Pandemi Sürecinde “Virüs” Kavramına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi. *Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*. 2021;12(43),47-59.
30. Duman N. Üniversite öğrencilerinde COVID-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*. 2020;4(8),426-437. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.748404>
31. Luo M, Guo L, Yu M, Jiang W, & Wang H. The psychological and mental impact of coronavirus disease 2019 (COVID-19) on medical staff and general public–A systematic review and meta-analysis. *Psychiatry research*. 2020;291,113190. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113190>
32. Pan PJ, Chang SH, & Yu YY. A support group for home-quarantined college students exposed to SARS: learning from practice. *The Journal for Specialists in Group Work*. 2005;30(4),363-374. <https://doi.org/10.1080/01933920500186951>
33. Brooks SK, Dunn R, Amlôt R, Rubin GJ, & Greenberg N. A systematic, thematic review of social and occupational factors associated with psychological outcomes in healthcare employees during an infectious disease outbreak. *Journal of occupational and environmental medicine*. 2018;60(3),248-257.
34. Bilgin O, & Yesilyurt E. Perceptions of University Students about Coronavirus: A Metaphor Analysis Study. *Psycho-Educational Research Reviews*. 2021;118-127.
35. Gök A, Kara A. Individuals’ conceptions of COVID-19 pandemic through metaphor analysis. *Current Psychology*. 2021;1-10. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01506-z>
36. Pappa S, Ntella V, Giannakas T, Giannakoulis VG, Papoutsis E, Katsaounou P. Prevalence of depression, anxiety, and insomnia among healthcare workers during the COVID-19 pandemic: A systematicreviewand meta-analysis. *Brain, Behavior, and Immunity*. 2020;88,901-7.
37. Marron JM, Dizon DS, Symington B, Thompson MA, & Rosenberg AR. Waging war on war metaphors in cancer and COVID-19. *JCO Oncology Practice*. 2020;16(10),624-627.
38. Swift A, Banks L, Baleswaran A, Cooke N, Little C, McGrath L, ... & Williams G. COVID-19 and student nurses: A view from England. *Journal of clinical nursing*. 2020. <https://doi.org/10.1111/jocn.15298>
39. Nehir S, & Tavşanlı NG. COVID-19 Pandemisinin Hemşire ve Ebe Öğrencilerin Korku ve Kontrol Algısı Üzerindeki Etkisi. *Medical Sciences*. 2021;16(2),141-150.
40. De Los Santos JAA, Labrague LJ, & Falguera CC. Fear of COVID-19, poor quality of sleep, irritability, and intention to quit school among nursing students: A cross-sectional study. *Perspectives in Psychiatric Care*. 2021. <https://doi.org/10.1111/ppc.12781>
41. Semino E. “Not soldiers but fire-fighters”–metaphors and COVID-19. *Health Communication*. 2021;36(1),50-58. <https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1844989>

42. Huang L, Lei W, Xu F, Liu H, & Yu L. Emotional responses and coping strategies in nurses and nursing students during COVID-19 outbreak: A comparative study. PloS one. 2020;15(8),e0237303. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237303>
43. Sümen A, & Adıbelli D. Nursing students' readiness and coping strategies for the COVID-19 pandemic in Turkey. Journal of Professional Nursing. 2021;37(3),553-561. <https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2021.03.005>